

DİJİTALLEŞMENİN AİLE ARABULUCULUĞU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

The Effects of Digitalization on Family Mediation

Şafak PARLAK BÖRÜ*

ÖZ

Aile arabuluculuğu, eşlerin aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkları tarafsız bir arabulucu yardımıyla çözümleyerek mahkeme süreci öncesinde veya sonrasında ortak bir anlaşmaya varabilmelerini sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Aile hukukuna ilişkin kuralların büyük bir kısmını, Türk Medeni Kanunu'nun ikinci kitabını oluşturan aile hukuku bölümü teşkil eder. İşte bu hükümlerden doğan uyuşmazlıklara aile hukuku uyuşmazlıkları adı verilir. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Avustralya gibi bazı ülkelerde teknik alt yapısının oluşturularak kurumsal anlamda dijital aile arabuluculuk sisteminin uygulandığını görmekteyiz. Dijital aile arabuluculuğu, arabuluculuk sürecinin dijital olarak desteklenmesini veya yürütülmesini konu alır. Bu çalışmanın asıl odak noktası, tüm katılımcıların aynı anda sanal olarak hazır bulunduğu ses ve görüntü aracılığıyla birbirine bağlandığı eş zamanlı arabuluculuktur. Nitekim uygulamada gerçekleşmesi en kolay olan dijital arabuluculuk türü de bu şekildedir. Böylece yüz yüze (klasik) arabuluculuğun dijital ortamda yapılması ve dijitalleşmenin avantajlarının mümkün olduğunca dijital aile arabuluculuğunda uygulanmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Bazı durumlar için ise dijital veya yüz yüze arabuluculuğun birlikte uygulandığı karma (hibrit) arabuluculuğun uygulanması en uygun yol olacaktır. Bu çalışmanın amacı gerek aile arabuluculuğuna ilişkin yürürlükte olan mevzuat hükümleri gerekse getirilmesi düşünülen dava şartı arabuluculuk sistemi bakımından uygulamaya yön verecek öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile Arabuluculuğu, Dijital Uyuşmazlık Çözümü, Dijital Aile Arabuluculuğu, Hibrit Aile Arabuluculuğu, Arabuluculuğa Elverişlilik.

ABSTRACT

Family mediation is a practice that aims to help spouses reach a mutual agreement before or after court proceedings by resolving family law disputes with the help of a neutral mediator. The majority of family law rules are contained in the family law section, which constitutes the second book of the Turkish Civil Code. Disputes arising from these provisions are referred to as family law disputes. In some countries, such as the

• **Gönderi:** 01.11.2025 - **Kabul:** 17.11.2025 | **Received:** 01.11.2025 - **Accepted:** 17.11.2025.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye
✉ sparlak@law.ankara.edu.tr • ORCID 0000-0002-9843-6034.

Atıf Şekli / Cite As: PARLAK BÖRÜ, Şafak (2025). Dijitalleşmenin Aile Arabuluculuğu Üzerindeki Etkileri. ÇÜHAD, (8), 321-353.

İntihal / Plagiarism: Bu makale bir intihal engelleme yazılımı aracılığıyla denetlenmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been checked via a plagiarism prevention software and reviewed by at least two referees.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

United States, the United Kingdom, and Australia, we see the implementation of institutional digital family mediation systems with the establishment of technical infrastructure. Digital family mediation involves the digital support or execution of the mediation process. The main focus of this work is simultaneous mediation, where all participants are virtually present at the same time and connected to each other through audio and video. Indeed, this is the easiest type of digital mediation to implement in practice. Thus, the aim is to conduct face-to-face (traditional) mediation in a digital environment and to ensure that the advantages of digitalization are applied as much as possible in digital family mediation. In some cases, hybrid mediation, which combines digital and face-to-face mediation, would be the most appropriate approach. The purpose of this study is to present recommendations that will guide practice with regard to both the provisions of the legislation currently in force concerning family mediation and the proposed mandatory mediation system.

Keywords: Family Mediation, Digital Dispute Resolution, Digital Family Mediation, Hybrid Family Mediation, Suitability for Mediation.

GİRİŞ

Dijital alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri 2010 yılından itibaren daha fazla tartışılmaktadır. Zira 2020 baharından bu yana, Covid-19 salgını hayatın birçok alanında dijitalleşmeye hız kazandırmıştır. Karantina ve enfeksiyon önleme tedbirleri nedeniyle, uyuşmazlık çözümü de dahil olmak üzere çok çeşitli hizmetler kaçınılmaz olarak dijital ortama taşınmıştır. Sadece hâkimler değil, arabulucular da aniden yeni sorularla ve sanal ortamda yargılama yapmanın teknik ve metodolojik zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır¹.

Pandemi nedeniyle artan dijital uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin kullanımı, dijital uyuşmazlık çözümünün geniş ve yapıcı bir şekilde değerlendirilmesine ve sistematik olarak yaygınlaşmasına yol açmıştır. Deneyimin yanı sıra teknik ve metodolojik bilginin artmasıyla, başlangıçtaki çekinceler azalmış; süreç sağlayıcıları ve katılımcılar arasında deneme yapma isteği artmıştır. Tüm bunlar, ilgili literatürde katlanarak büyümenin yanı sıra, pratik gelişimde de önemli bir artışa yol açmıştır. Böylece, dijital arabuluculuk da kısa sürede acil bir çözüm olmaktan çıkıp "yeni normal" haline gelmiştir².

Aile arabuluculuğu, aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkları tarafsız bir arabulucu yardımıyla çözümleyerek tarafların mahkeme süreci öncesinde veya sonrasında ortak bir anlaşmaya varabilmelerini sağlamaya yönelik bir uygulamadır³. Aile arabuluculuğu, aile hukukunun sorunlarına çözüm olabilecek alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden birisidir⁴. Aile hukuku uyuşmazlıkları, özellikle boşanma

¹ GLÄBER, s. 530.

² GLÄBER, s. 531; İLHAN, BAYRAM, s. 68-69.

³ İL, s. 23.

⁴ Arabuluculuk dışında, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, müzakere, kısa yargılama, ön tarafsız değerlendirme, kısa jüri yargılaması, tahkim, özel yargılama uzlaştırma (uzlaşma)dır; ancak arabuluculuk, diğer alternatif çözüm yöntemlerine kıyasla en çok uygulanan yöntemlerden birisidir; çünkü, taraflar arasında iletişimi kuvvetlendiren, aralarındaki bilgi alışverişini sağlayan ve böylelikle iletişimsizlikten kaynaklanan sorunların giderilmesine hizmet eden kural olarak gönüllülük esasına dayalı bir kurumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 657 vd.; ÖZBAY, s. 464 vd.

veya ayrılık aşamasında olan eşler arasındaki vakıalar kapsamında olsa da sadece bununla sınırlı değildir. Zira aile hukuku kavramı ile bu hukuki kuruma ilişkin kuralların tümü anlaşılır. Aile hukukuna ilişkin kuralların büyük bir kısmını, Türk Medeni Kanunu'nun ikinci kitabını oluşturan aile hukuku bölümü teşkil eder. Bu hükümlerin yanında, aile hukuku ile doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde ilgili başka düzenlemeler de vardır⁵. İşte bu hükümlerden doğan uyuşmazlıklara aile hukuku uyuşmazlıkları adı verilir. Kanun'daki tasnife göre, aile hukuku uyuşmazlıkları, evlilik hukukundan, hısımlıktan ve vesayetten doğan uyuşmazlıklar olarak bölümlere ayrılmıştır⁶.

Ülkemizde aile hukuku uyuşmazlıklarının çözümü noktasında aile arabuluculuğunun geliştirilmesi çalışmaları uzun bir süreden beri devam etmektedir. Nitekim Adalet Bakanlığı'nca aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için arabuluculuğa başvurunun zorunlu dava şartı olarak öngörülmesine ilişkin çalışmaların varlığı ve buna ilişkin bir kanun değişikliği yapılmasının gündemde olduğu bilinmektedir⁷. Aile hukukunda arabuluculuk, birçok ülkede (örneğin Almanya'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Fransa'da) uygulama alanı bulmaktadır⁸ ve bugün yabancı ülkelerde arabuluculuğun en çok uygulandığı alanlardan birisi aile arabuluculuğudur⁹. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Avustralya gibi bazı ülkelerde teknik alt yapısının oluşturularak kurumsal anlamda dijital aile arabuluculuk sisteminin uygulandığını da görmekteyiz¹⁰.

Yabancı ülkelerde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde aile arabuluculuğunun kapsamı içerisinde olmakla birlikte boşanma arabuluculuğu kavramı da kullanılmaktadır¹¹. Boşanma arabuluculuğu, çiftler arasındaki uyuşmazlığın hukuki niteliğini veya evliliklerinden kaynaklanan yasal hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesini gerektirdiği gerçeğini irdelememiştir. Sadece bu kapsamda, bu yasal hak ve yükümlülüklerin çekişmeli bir ortamda çözülmesi gerekip gerekmediği ve alternatif prosedürlerin eşlerin anlaşmazlıklarının çözümü için hem daha uygun hem de daha elverişli olup olmadığı irdelenmiştir. Dolayısıyla, boşanma arabuluculuğunun temsil ettiği şey, eşleri aynı sonuca

⁵ ÖZTAN, s. 2-3.

⁶ Demircioğlu, aile hukuku uyuşmazlıkları bakımından Türk Medeni Kanunu'nda yer alan bu bölümlemenin yerinde olmadığını; bunun evlilikten önce henüz evlenme vaadiyle başlayan veya evlilik devam ederken yahut evliliğin sona ermesi ile sona erdikten sonrasını kapsayan bir aşamada ortaya çıkmış olmasına göre bölümlemenin aile hukukunun esasına daha uygun olduğunu belirtmiştir. DEMİRCİOĞLU, s. 58.

⁷ SOYBAŞ, Fulya: "Aile arabuluculuğu nasıl işleyecek... Yeniden gündemde" 15.08.2025 tarihli köşe yazısı <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fulya-soybas/aile-arabuluculugu-nasil-isleyecek-yeniden-gundemde-42914759> (E.T. 30.09.2025); BÖRÜ, Aile Arabuluculuğu, s. 1043 vd.; COŞKUN, s. 204.

⁸ Bkz. ÖZCAN, s. 383-396; MAZLUM, s. 2359-2382.

⁹ ROBERTS, s. 5 vd.; PARKINSON, s. 21 vd.

¹⁰ Bkz. WILSON-EVERED, ZELEZNIKOW, s. 1 vd.; MELAMED, s. 244 vd.

¹¹ MARLOW, SAUBER, s. 3 vd.; MELAMED, s. 246; "Aile arabuluculuğu, boşanma arabuluculuğu adı altında genel arabuluculukla eş zamanlı olarak gündeme gelmiş, önce Amerika ve İngiltere sonra Kıta Avrupası olmak üzere tüm dünyada gittikçe yaygınlaşan bir uygulama alanı bulmuştur. Aile Arabuluculuğunun başlangıçta boşanma arabuluculuğu olarak adlandırılması, bu yöntemin ortaya çıkış nedenine de işaret eder. 20. Yüzyılın ikinci yarısında boşanma oranlarının hızla artması, mahkemelerin iş yükünü artırmış ve boşanma sürecinin getirdiği hukuki ve sosyal sorunlar daha belirgin hale gelmişti. Bu yüzden, boşanma sürecindeki çiftlerin anlaşmazlıklarını mahkeme dışı yollarla çözmeleri hem adalet sistemi hem de taraflar için en uygun çözüm olarak değerlendirilmeye başlandı." KAHYA, s. 36-37.

ulaştıracak; ancak onlardan her zaman bedeli olan zaman, para ve duygusal zarar açısından maliyet talep etmeyecek alternatif bir prosedürdür¹².

Bu makalemizde sistematik olarak dijital aile arabuluculuk kurumunun ele alınmasından ziyade, dijitalleşmenin en yalın haliyle aile arabuluculuğu üzerindeki etkileri incelenecektir. Özellikle makalemizdeki önerilerimizin gerek aile arabuluculuğuna ilişkin yürürlükte olan mevzuat hükümleri gerekse getirilmesi düşünülen dava şartı arabuluculuk sistemi açısından dikkate alınabileceği kanaatindeyiz.

I. AİLE ARABULUCULUĞU

A. GENEL OLARAK

Türkiye’de aile hukuku uyuşmazlıkları için aile arabuluculuğuna özgü özel bir kanun yoktur. Dolayısıyla 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu’ndaki hükümler aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların çözülmesinde de geçerli olacaktır.

Yürürlükteki Mevzuatımızda Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nda özellikle aile arabuluculuğunu ilgilendiren iki madde vardır. Bunlardan ilkinde, Kanun m. 1’de arabuluculuğa başvurulabilecek olan uyuşmazlıkların kapsamı belirlenmiştir: “*Bu Kanun, yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil olmak üzere, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözülmesinde uygulanır. Şu kadar ki, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli değildir*”. Buna göre, sadece tarafların üzerinde tasarruf edebilecekleri özel hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuğa başvurulması mümkündür. Dolayısıyla, kamu düzenine ilişkin olan¹³ ve tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunmalarına olanak vermeyen hukuki ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıklarda arabuluculuğa başvurulamaz¹⁴. Bunun dışında Arabuluculuk Kanunu m.18’e göre, icra edilebilirlik şerhinin verilmesi, çekişmesiz yargı işidir ve buna ilişkin inceleme dosya üzerinden de yapılabilir. Ancak arabuluculuğa elverişli olan aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda inceleme duruşmalı olarak yapılır.

Arabuluculuk Kanunu’nun hükümleri dışında Türk Medeni Kanunu’nun aile hukukuna ilişkin hükümlerinin de mutlaka aile arabuluculuğunda dikkate alınması gerekir. Örneğin, Türk Medeni Kanun m. 195’e göre, “*evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya evlilik birliğine ilişkin önemli bir konuda uyuşmazlığa düşülmesi hâlinde, eşler ayrı ayrı veya birlikte hâkimin müdahalesini isteyebilirler*”. Evlilik içindeki uyuşmazlıkların çözümü için hâkim müdahalesi talep

¹² MARLOW, SAUBER, s. 3.

¹³ Kamu düzeninin yanı sıra emredici kurallara, ahlâka, kişilik haklarına aykırı olan yahut konusu imkânsız olan arabuluculuk sözleşmeleri de geçersizdir. Bkz. AKİL, s. 79-80; BULUR, s. 500; “Ailenin Türk toplumunun temelini oluşturduğu fikri, aile hukuku ilişkilerinin çoğu zaman kamu düzeninden kabul edilmesi sonucunu da doğurmaktadır. Bu sonuç aile hukuku sahasında yine devlet müdahalesine meşruiyet kazandıran bir zemin yaratmaktadır.” (DEMİRCİOĞLU, s. 61).

¹⁴ ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1036 vd.

edildiğinde, kanun ile alternatif uyuşmazlık çözümünün öngörülmesi, bu tür uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişliliğinin de kabulü sonucunu ortaya çıkarır; bu kapsamda aile mahkemesi hakiminin, kanundaki yetkisine dayanarak, süreklilik arz eden aile içi şiddete dayalı uyuşmazlıklar dışında tarafları bağımsız bir arabulucuya yönlendirmesi ve uyuşmazlığın arabuluculuk faaliyetiyle çözümlenmesini teşvik edebilmesi mümkündür¹⁵. Çatışma düzeyinin yüksek olduğu bu tür durumlarda aile mahkemesi, ailenin ve özellikle çocuğun üstün yararının korunması ilkesi ile eşlerin sağlıklı bir değerlendirme yapma kabiliyetinden yoksun olduğunu dikkate alarak, geçici tedbirler kapsamında talep üzerine veya kendiliğinden, eşleri aile arabulucusuna başvurmaya zorlayabilmelidir¹⁶. Ayrıca burada tartışılması gereken diğer bir husus arabuluculuk sürecinin sonunda varılan anlaşmanın bağlayıcılığı ve icrai niteliğidir. Buna göre, uyuşmazlığın icra edilebilir bir duruma ilişkin olması durumunda arabuluculuk sürecinin sonunda elde edilen anlaşmanın da icrai niteliğinin bulunduğu kabul edilmelidir¹⁷.

Yine TMK m. 184/5'e göre, *“boşanma veya ayrılığın fer'i sonuçlarına ilişkin anlaşmalar, hâkim tarafından onaylanmadıkça geçerli olmaz.”* TMK m. 166/4'e göre, *“boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten başlayarak bir yıl geçmesi hâlinde, her ne sebeple olursa olsun ortak hayat yeniden kurulamamışsa evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır ve eşlerden birinin istemi üzerine boşanmaya karar verilir.”*

B. AİLE ARABULUCULUĞUNUN AMACI

Aile kavramı Türk Medeni Kanunu'nda tanımlanmamıştır; çünkü kanun koyucu, aileyi sosyal bir gerçeklik olarak bulmuş ve onu kabullenmiştir. Ailenin kapsamı ve içeriği zamanın değer hükümlerine göre ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Her dönemin ve her ülkenin kendine özgü bir aile kavramına sahip olduğu bilinen de bir gerçekliktir. Bu sebeple kanun koyucu bilinçli olarak aile kavramını kanunen tanımlamaktan kaçınmıştır¹⁸. Aile, toplumun temelidir¹⁹ ve aile arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü de çok önemlidir. Aile arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların sağlıklı bir şekilde çözümlenmesi ile birlikte toplumda barış ve huzur da rahatlıkla sağlanabilecektir²⁰.

Aile arabuluculuğunun amacı, çözümleri tarafların ve çocukların ihtiyaçlarına göre uyarlayarak sorunları çözmektir. Başka bir deyişle, aile arabulucusunun görevi, taraflar arasındaki iletişimi kolaylaştırarak, ayrılığı ekonomik olarak uygun, duygusal anlamda sağlıklı ve çocukların üstün menfaatini de dikkate alan bir sürecin yönetilmesidir²¹. Nitekim tarafların çocuklarının velayeti için mahkeme aşamasına geçtiklerinde, mücadeleye odaklanmalarının faydadan çok zarar verdiği

¹⁵ DEMİRCİOĞLU, s. 70.

¹⁶ ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1040.

¹⁷ DEMİRCİOĞLU, s. 70.

¹⁸ ÖZTAN, s. 3.

¹⁹ DURAL, ÖĞÜZ, GÜMÜŞ, s. 2; YILMAZ, s. 39.

²⁰ UYUMAZ, ERDOĞAN, s. 141.

²¹ KAHYA, s. 37.

gözlemlenmiştir. Çekişmeli sistem, taraflar arasındaki ilişkiyi daha da kötüleştirir, ebeveynlerin birlikte ebeveynlik yapmasını zorlaştırır ve odak noktasını çocuğun yüksek yararı yerine kişisel savunmaya kaydırır. Ancak, çocukların ihtiyaçlarına odaklanmak, arabuluculuk sürecinin ayırt edici bir özelliğidir. Çekişmeli sistem, kavgalı ebeveynler arasında ayrılık yaratarak çatışmayı teşvik edebilirken, arabuluculuktaki taraflar uygulanabilir çözümler bulmak için beyin fırtınası yapmak üzere iş birliği yaparlar. Bu şekilde arabuluculuk çok daha yapıcı olabilir²².

C. AİLE ARABULUCULUĞUNA ELVERİŞLİ VE ELVERİŞLİ OLMAYAN UYUŞMAZLIKLAR

Aile hukukundan doğan ilişkiler sürekli ve bu ilişkiler, tarafların tasarrufu veya anlaşması ile sona erdirilemez. Halbuki diğer hukuk alanlarındaki ilişkilerin tarafların tasarrufu veya anlaşması ile sona erdirilmesi kural olarak mümkündür²³.

Türkiye’de aile hukuku uyuşmazlıkları için henüz dava şartı arabuluculuk söz konusu değildir. Bununla birlikte yukarıda da ifade edildiği üzere aile arabuluculuğunun kapsamına giren bazı durumlar (örneğin boşanma gibi) için arabuluculuğa elverişli olabilmesi konusunda bir kanun çalışması yürütülmektedir²⁴. Söz konusu çerçevede aile hukuku uyuşmazlıkları için dava şartı arabuluculuğa ilişkin Kanunun çıkması durumunda, aile hukukunun temel ilkeleri olan, süreklilik, birlik, zayıfların korunması, düzenleme serbestisinin bulunmaması, devletin müdahalesi ve eşler arasında eşitlik ilkelerinin²⁵ yeniden yorumlanması gerekecektir. Zira Türk aile hukuku büyük oranda emredici hükümlerle düzenlenmiştir. Buna göre, tarafların serbest iradeleriyle aksini kararlaştırmalarının mümkün olmadığı hükümler emredici hükümlerdir. Bunun belli başlı sebepleri vardır. Örneğin, işlemi yapan kişiyi daha iyi düşünmeye sevk etmek, zayıfları korumak, hatta bazen işlemi yapan kişinin kişiliğini kendi işlemine karşı korumak, kamu düzeni ve genel ahlâkın bozulmasını önlemek, bu düşüncelerden başlıcalarıdır²⁶.

Bununla birlikte Arabuluculuk Kanunu m. 1/2 hükmü kapsamında aile hukukuna ilişkin bazı uyuşmazlıkların isteğe bağlı olarak arabuluculuk sürecine götürülebileceği kabul edilmektedir²⁷. Buna göre aile hukukunda üzerinde serbestçe tasarruf edilebilen uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli kabul edilmektedir²⁸. Arabuluculuğa elverişli olan ve olmayan uyuşmazlıklar herhangi bir kanun ile sınırlı olarak belirlenmemiştir²⁹.

²² LUCHS, s. 455.

²³ Bkz. ve karşı. BAYGIN, NAR, s. 9; YILMAZ, s. 41; UYUMAZ, ERDOĞAN, s. 141.

²⁴ BÖRÜ, Aile Arabuluculuğu, s. 1043 vd.; COŞKUN, s. 204.

²⁵ Bkz. YILMAZ, s. 40 vd.; ÖZTAN, s. 5 vd.; DURAL, ÖĞÜZ, GÜMÜŞ, s. 4 vd.

²⁶ DEMİRCİOĞLU, s. 64.

²⁷ Bkz. COŞKUN, s. 204; ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1036 vd.

²⁸ DEMİRCİOĞLU, s. 67 vd.

²⁹ Fırat’a göre Kanun’da arabuluculuğa elverişli konuların tespitinde sayma yoluna gidilmemesi son derece yerindedir. Ona göre sayma yolunun tercih edilmesi durumunda bazı konuların eksik kalma ihtimali yüksektir. Bkz. FIRAT, s. 542.

Türk hukuku öğretisinde³⁰ aile arabuluculuğuna elverişli uyuşmazlıklar Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu kapsamında genel olarak şu şekilde belirtilmektedir: Nişanın bozulmasından doğan davalar (nişanın bozulması sonucunda hediyelerin iadesi ve maddi-manevi tazminat istemleri), evliliğin devamı boyunca malların yönetimi, evliliğin sona ermesi durumunda mal paylaşımı veya mal rejimi tasfiyesinden kaynaklanan talepler (katılma alacağı, katkı payı alacağı, değer artış payı), evliliğin devamı boyunca mallar üzerinde tasarruf, evliliğin sona ermesi durumunda (boşanma hükmü kesinleştikten sonra ileri sürülebilen tazminat) tazminat ve nafaka talepleri, ziynet eşyası alacağı davası gibi.

Türk hukuku öğretisinde³¹, soybağının reddi davası, soybağının düzeltilmesine itiraz davası, babalık davası, tanımaya itiraz davası, evlatlık ilişkisinin kaldırılması davası, evliliğinin nispi ya da mutlak butlanla sona erdirilmesi, feshi veya tespiti dair davalar, kişisel durumlara, velayete ve kısıtlanmaya dair davalar arabuluculuğa elverişli kabul edilmemektedir.

Aile uyuşmazlıkları, birbirleri ile sürekli iletişimde olan kişilerin taraf olduğu uyuşmazlıklardır. Bu türde uyuşmazlıklar, üzüntü verici, hatta ilişkileri yok edici şartlarda ortaya çıkabilir. Bu uyuşmazlıkların sonuçları ailenin bütün üyelerini etkiler (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Aile Arabuluculuğu Hakkındaki R (98) 1 Sayılı Tavsiye Kararı m. 5). Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği (boşanma, evliliğin butlanı, soybağının tespiti, velayetin kaldırılması gibi) aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar bakımından Tavsiye Kararı da dikkate alındığında aile arabuluculuğunun yararlı olabileceği görüşü son zamanlarda savunulmaktadır³².

Boşanmanın kendisi ve velayet arabuluculuğa elverişli değildir³³. Ancak taraflar velayet konusunda birlikte anlaştıkları hususları hâkime iletebilirler; bu durumda hâkimin boşanma kararı ile birlikte çocuğun üstün menfaatlerinin korunmasını da dikkate alarak velayet konusunda bir karar vermesi ve çatışmanın, çocuğu etkileyen bir boyutta olması halinde çocuğun üstün menfaatine öncelik vermesi gerekecektir³⁴.

Evliliğin boşanma ile sona ermesi durumunda gerek boşanma aşamasında gerek bundan sonrasını kapsayan dönemde ortaya çıkan uyuşmazlıklar, aile hukukunda arabuluculuğun özel olarak değerlendirilmesini gerekli kılan en önemli uyuşmazlıklardır³⁵. Boşanma ve ayrılığa ilişkin Türk Medeni Kanunu m. 184/I b. 5 hükmünün özellikle dikkate alınması gerekir: “Boşanma veya ayrılığın fer’i sonuçlarına ilişkin anlaşmalar, hâkim tarafından onaylanmadıkça geçerli olmaz.” Dolayısıyla

³⁰ Bkz. ve karşı. UYUMAZ, ERDOĞAN, s. 140 vd.; DÜR, s. 300 vd.; AKKAYA, s. 26 vd.; ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1036 vd.; AKİL, s. 75 vd.; BULUR, s. 500 vd.; BOZDAĞ, s. 114; DEMİRCİOĞLU, s. 67 vd.; BÖRÜ, Aile Arabuluculuğu, s. 1050.

³¹ ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1024 vd.; AKİL, s. 82-84; FIRAT, s. 169; TAŞPOLAT TUĞSAVUL, s. 83; BÖRÜ, Aile Arabuluculuğu, s. 1051.

³² ÖZBEK, Tavsiye Kararı, s. 71-102; ÖZCAN, s. 383 vd.

³³ TAŞPOLAT TUĞSAVUL, s. 83.

³⁴ AKKAYA, s. 26 vd.

³⁵ DEMİRCİOĞLU, s. 73.

arabuluculuk yolu ile anlaşmaya varılsa bile bu hususlar ancak ilgili hâkimin onayı ile geçerlilik kazanacaktır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, bir hukuki durumun kurulması, kaldırılması, değiştirilmesi için davacının tek taraflı iradesinin yeterli olmadığı ya da bu konuda tarafların anlaşmasının mümkün olmadığı; ancak bunun bir mahkeme hükmü ile sağlanabildiği durumlarda, inşai (yenilik doğurucu) davalar (HMK m. 108) sonucu hüküm elde edilen uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli değildir. Örneğin, boşanma, evliliğin butlanı, soybağının tespiti, velayetin kaldırılması, kişisel ilişki kurulması gibi davalarda sonuç, ancak mahkeme hükmü ile doğacağından, bu davaların arabuluculuk sonunda anlaşma ile bitirilmesi mümkün değildir³⁶. Dolayısıyla, bu tür uyuşmazlıklarda hâkim tarafları sulhe veya arabuluculuğa da teşvik edemeyecektir³⁷.

Boşanma kararının verilmesiyle birlikte sadece evlilik birliği sona ermez; bunun yanında bazı hukuki sonuçlar da ortaya çıkmaktadır³⁸. Öğretide boşanmanın hukuki sonuçları çeşitli açılardan farklı ayrımlara tabi tutulmakla birlikte³⁹, makalemizde boşanmanın kişisel-mali ve boşanmanın asli-fer'i sonuçları ayrımı dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır; çünkü Arabuluculuk Kanunu m. 1'deki arabuluculuğa elverişlilikte her iki tarafın iradesine tabi olan-olmayan kıstası dikkate alınmıştır. Yine Türk Medeni Kanunu m. 184/I b. 5'te boşanmanın fer'i sonuçlarından bahsedilmiştir. Bu sebeple inceleme konumuzla bağlantılı olduğu ölçüde özellikle boşanmanın asli-feri sonuçları ile kişisel-mali sonuçları ayrımının göz önünde bulundurulması gerekir.

Boşanmanın asıl sonucu, evliliğin sona ermesidir⁴⁰. Bununla birlikte boşanma ile sadece evlilik sona ermez⁴¹. Boşanmanın kişisel sonuçları şunlardır: Kadın için bekleme süresinin işlemeye başlaması, kayın hısımlığının devam etmesi, erginliğin korunması, kadının evlenmeden önceki soyadına dönmesi, miras haklarının etkilenmesi, zamanaşımının işlemeye başlaması, velayet sahibinin tespiti ve çocukla kişisel ilişki kurulması, iştirak nafakası, yasal mirasçılık sıfatının kaybı, ölüme bağlı tasarrufların hükümsüz hale gelmesi⁴². Boşanma kararı bozucu yenilik doğuran bir karardır⁴³. Etkileri geleceğe (ileriye) yöneliktir. Evliliğin belirli etkileri, boşanma kararından sonra da devam eder. Ergin olma, kayın hısımlığı gibi. Evlenme, boşanma ilamının kesinleşmesinden itibaren, ortadan kalkar. İlamın kesinleşmesiyle, boşanma davası sırasında, hâkim tarafından alınmış geçici önlemler de ortadan kalkar ve eşler için evlilik birliğinden doğan hak ve yükümlülükler sona erer⁴⁴. Evlilik birliğinin temsili veya

³⁶ TAŞPOLAT TUĞSAVUL, s. 82; ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1043.

³⁷ TANRIVER, s. 117.

³⁸ YILMAZ, s. 232.

³⁹ Boşanmanın asli sonuçları, boşanmanın fer'i sonuçları (ÖZTAN, s. 762-763), boşanmanın kişisel sonuçları, boşanmanın mali sonuçları (AKINTÜRK, ATEŞ, s.288; YILDIRIM, s. 84;), boşanmanın eşler arasındaki sonuçları, boşanmanın çocuklarla ilgili sonuçları (VELİDEDEOĞLU, s. 251; DURAL, ÖĞÜZ, GÜMÜŞ, s. 143; YILMAZ, s. 233; AKINTÜRK, ATEŞ, s.309; BAYGIN, NAR, s. 350; ERDEM, s. 165).

⁴⁰ ÖZTAN, s. 762.

⁴¹ Boşanma kararının, bazıları kendiliğinden veya mahkemenin o konuda re'sen karar vermesi şekliyle, bazıları ise talep üzerine çeşitli sonuçları ortaya çıkar. Bkz. ERDEM, s. 164; DURAL, ÖĞÜZ, GÜMÜŞ, s. 143.

⁴² YILDIRIM, s. 84 vd.; AKINTÜRK, ATEŞ, s. 288; KILIÇOĞLU, s. 124 vd.; BAYGIN, NAR, s. 351.

⁴³ YILDIRIM, s. 84; AKINTÜRK, ATEŞ, s. 288.

⁴⁴ ÖZTAN, s. 762-763.

varlığı artık söz konusu olmaz; eşlerin birbirlerine karşı miras hakkına ilişkin beklemece hakları sona erer (TMK m. 181/1).

O halde ülkemizde aile hukuku içerisinde şu anda yürürlükte olan hükümlere göre boşanmanın kendisi (asıl sonucu) arabuluculuğa elverişli değildir ve yine boşanmanın kişisel sonuçlarını da arabuluculuğa elverişli kabul etmemek gerekir.

Boşanmanın fer'i (yan) sonuçlarından ise kural olarak mali sonuçların bir kısmının arabuluculuğa elverişli olduğu kabul edilmelidir⁴⁵. Boşanmanın mali sonuçları ise şunlardır: Maddi-manevi tazminat, yoksulluk nafakası, mal rejiminin tasfiyesi, ölüme bağlı tasarrufların hükümsüz hale gelmesi⁴⁶. Buna göre özellikle öğretilerde de boşanmanın fer'i sonuçlarından yoksulluk nafakası, iştirak nafakası bakımından nafakanın kaldırılması, azaltılması, artış oranının belirlenmesi konularında arabuluculuğa oldukça elverişli olduğu kabul edilmektedir⁴⁷.

II. DİJİTALLEŞMENİN AİLE ARABULUCULUĞU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

A. DİJİTAL AİLE ARABULUCULUĞU KAVRAMI

Dijital arabuluculuk, dijital uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden biridir. Dijital uyuşmazlık çözümü, sanal uyuşmazlık çözüm biçimlerinin geniş bir şekli ifade eder⁴⁸. Başka bir deyişle dijital uyuşmazlık çözümü, taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmak için teknolojiyi kullanan bir uyuşmazlık çözümü branşı olup, öncelikle müzakere, arabuluculuk veya tahkim ya da üçünün birlikte kombinasyonunu içerir⁴⁹. Dijital arabuluculukta uyuşmazlığın taraflarının birbiri ile iletişim kurma arzusu sanal ortamda olmaktadır⁵⁰.

Dijital aile arabuluculuğu ise aile hukukunun sorunlarına çözüm olabilecek dostane uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden birisidir. Dijital aile arabuluculuğu, arabuluculuk sürecinin dijital olarak desteklenmesini veya yürütülmesini konu alır. Dijital uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin kökeni, internet ticaretinde ilk dijital uyuşmazlık çözümü platformlarının geliştirildiği 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Bu platformlar, dijital alanda ortaya çıkan uyuşmazlıkların online olarak çözülmesine olanak sağlamayı amaçlamaktaydı⁵¹. Temel olarak, dijital uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin prosedür senkron (tarafların telefon ve görüntülü konferanslarda veya sohbetlerde eş zamanlı olarak bulunması) ve asenkron (e-posta, sohbet, çevrimiçi platformlar veya özel dijital uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin yazılımlar aracılığıyla eş zamanlı olmayan iletişim) olarak ikiye ayrılabilir. Bu sınıflandırma, dijital

⁴⁵ Bkz. DEMİRCİOĞLU, s. 79; COŞKUN, s. 209 vd.

⁴⁶ Bkz. ve karşı. KILIÇOĞLU, s. 127 vd.; AKINTÜRK, ATEŞ, s. 293 vd. YILDIRIM, s. 88 vd.; BAYGIN, NAR, s. 355.

⁴⁷ UYUMAZ, ERDOĞAN, s. 140 vd.; COŞKUN, s. 209; FIRAT, s. 168 vd.

⁴⁸ GLÄBER, s. 532.

⁴⁹ FIRAT, s. 161.

⁵⁰ İLHAN, BAYRAM, s. 69 vd.

⁵¹ KATSH, RABINOVICH-EINY, s. 33.

uyuşmazlık çözüm yöntemini, konuşmalarda veya yazılı yazışmalarda analog uyuşmazlık çözüm formlarının dijital versiyonuyla sınırlandırmaktadır⁵².

2020 yılından itibaren yapay zekanın dijital uyuşmazlık çözümünde kullanılmasıyla birlikte dijital teknolojinin çok daha ötesine geçen bir devrimsel süreç olmuştur⁵³. Uyuşmazlık çözümünün dijital olarak görünümünün bir ucunda, teknolojinin yalnızca bilgi yönetimi ve iletişim düzeylerinde analog çatışma çözümünü desteklemek için kullanıldığı (örneğin yüz yüze arabuluculuğa hazırlık amacıyla e-posta alışverişi gibi) dijital uyuşmazlık çözüm yöntemleri biçimleri yer alırken; uyuşmazlık çözümünün dijital olarak görünümünün diğer ucunda ise, özellikle yapay zeka olmak üzere teknolojinin tamamen yeni çatışma çözüm biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açtığı formatlar yer almaktadır⁵⁴.

Bu çalışmanın asıl odak noktası, tüm katılımcıların aynı anda sanal olarak hazır bulunduğu, ses ve görüntü aracılığıyla birbirine bağlandığı eş zamanlı arabuluculuktur. Nitekim uygulamada gerçekleşebilmesi en kolay olan dijital arabuluculuk türü de bu şekildedir. Başka bir deyişle yüz yüze (klasik) arabuluculuğun dijital ortamda yapılması ve dijitalleşmenin avantajlarının mümkün olduğunca dijital aile arabuluculuğunda uygulanmasının sağlanmasıdır. Bazı durumlar için ise dijital veya yüz yüze arabuluculuğun birlikte uygulandığı karma (hibrit) arabuluculuğun uygulanması en uygun yol olacaktır⁵⁵.

Dijital aile arabuluculuk kavramının yerine, “online aile arabuluculuk”, “çevrim içi aile arabuluculuk”, “elektronik aile arabuluculuk”, “sanal aile arabuluculuk”, “uzaktan aile arabuluculuk” veya “siber aile arabuluculuk” kavramlarının da kullanıldığını görmekteyiz⁵⁶. Dijital kaynakların yardımı ile iletişim kurulduğu için çalışmamızda “dijital aile arabuluculuğu” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Dijital aile arabuluculuğunun hukuki dayanağı Arabuluculuk Kanunu m. 8 ve Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği m. 10’dur. Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu m. 8’e göre, “*arabulucu, tarafların her biri ile ayrı ayrı veya birlikte görüşebilir ve iletişim kurabilir.*” Yine Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği m. 10’a göre, “*arabulucu, tarafların her biri ile ayrı ayrı veya birlikte görüşebilir. Bu amaçla her türlü iletişim aracını kullanabilir.*” Bu hükümlere göre, arabulucu taraflarla dijital ortamda da arabuluculuk görüşmeleri yapabilmektedir.

⁵² GLÄBER, s. 533.

⁵³ Bkz. WILSON-EVERED, ZELEZNIKOW, s. 17 vd.

⁵⁴ GLÄBER, s. 534.

⁵⁵ GLÄBER, s. 550 vd.

⁵⁶ Bkz. ve karşı. RICKERT, s. 64; LENZ, SCHLUTTENHOFER, s. 423; GLÄBER, s. 535.

B. DİJİTALLEŞMENİN AİLE ARABULUCULUĞU ÜZERİNDEKİ OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ

1. Olumlu Etkileri

a. Maliyetten Tasarruf Sağlaması

Arabuluculuğun dijitalleşmesinin en belirgin avantajı maliyetten tasarruf sağlamasıdır. Tüm taraflar için uygun bir mekânın belirlenmesi ve gerekirse kiralanması gibi masraflar ortadan kalkar; ayrıca, ilgili taraflar için seyahat, konaklama ve misafirperverlikle ilgili zaman ve maliyetler de ortadan kalkar. Bu aynı zamanda ekolojik ve sürdürülebilirlik açısından da avantaj sağlar⁵⁷.

Dijital aile arabuluculuğunun en büyük avantajlarından biri, katılımcılar için daha düşük maliyetle hızlı bir karar alınmasına yöneliktir. Ağrı çeken insanlar gibi sorunları olan insanlar da rahatlama ister ve bunu mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirmek ve uygun maliyetle sorunlarını çözmek isterler⁵⁸. Arabuluculuğu tercih eden boşanan çiftler, geleneksel dava yolunu tercih eden çiftlerin yaklaşık yarısı kadar sürede çözüme ulaşmaktadır. Zira aile arabuluculuğu, sunduğu olumlu etkiler yardımıyla aile uyuşmazlıklarının çözümünde dava yoluna nazaran çok daha yararlı olabilmektedir. Aile uyuşmazlıklarında süreklilik gösteren ve birbirine bağımlı ilişkiler bulunur; örneğin boşanan eşler, müşterek çocukları varsa, çocuklarının yetiştirilmesi konusunda daima iletişim durumunda olmak zorundadırlar. Arabuluculuk bu ilişkilerin gelecekte de dostane bir temelde sürdürülmesini sağlar⁵⁹. Dijital arabuluculuk, seyahat süresini, programların koordinasyonunu, eş zamanlı iletişim ihtiyacını vb. ortadan kaldırarak daha da hızlı bir yol sunmaktadır⁶⁰.

Uyuşmazlığın çözümü için gerekli maliyet azaldığında, taraflar maliyet hesabı yapmazlar ve çekişmeli uyuşmazlıkların çözümüne odaklanırlar⁶¹. Böylece arabuluculuk müzakerelerinde taraflar aralarındaki uyuşmazlığın çözümü noktasında etkin bir faaliyet gösterebilirler. Zira aile uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümü uzun bir süreye ihtiyacı gerektirebilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı eyaletlerinde aile uyuşmazlıklarının çözümü için aile arabuluculuk sistemi yaygın bir şekilde uygulanmaktadır⁶². Örneğin Columbia Bölgesi Aile Mahkemesi, davanın başında tarafları aile arabuluculuğuna yönlendirebilmektedir. Davanın başında aile arabuluculuğu kabul edilirse, taraflar arabuluculuğun koşulları ve arabulucunun işlevini içeren bir arabuluculuk anlaşması akdeder⁶³. Böyle bir sistemde aile mahkemesi dijital aile arabuluculuk sistemini uygulamaya karar verdiğinde ise, davacıların maliyetlerinin mümkün olduğunca düşük tutulması

⁵⁷ GLÄBER, s. 536.

⁵⁸ LAVI, s. 479.

⁵⁹ ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1038.

⁶⁰ HUCK, s. 55-56.

⁶¹ HUCK, s. 56.

⁶² Bkz. FIRAT, s. 68 vd.; BAKTIR, s. 73-74; ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1037-1038.

⁶³ ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1037.

gerekir. Farklı maliyetlerde birçok farklı arabuluculuk yazılımı mevcuttur⁶⁴. Dijital aile arabuluculuk sistemi sağlayıcısı tarafından alınan ücretler, hizmetin toplam işletme maliyetini, mevcut herhangi bir dış finansmanı ve kalan maliyetlerin uyuşmazlıklar ve uyuşmazlığın tarafları arasında nasıl bölündüğünü dikkate alır. Tüm işlemleri dijital ortamda tutarak ve tarafların mahkeme salonuna gitme ihtiyacını ortadan kaldırarak oluşturulan dijital aile arabuluculuk sistemi, seyahat ve dava masraflarını önemli ölçüde azaltarak genel işletme maliyetlerini düşürür. Katılmak isteyen herkes için uygun fiyatlı olmasını sağlamak adına, mahkemeler, her iki tarafın da ücretlerin bir kısmını ödediği ikili bir kullanıcı ücreti modelini zorunlu kılmalıdır. Tüm ücretler ve masraflar önceden sunulmalı, böylece taraflar ne kadar ödeyeceklerini tam olarak bilmelidir⁶⁵.

b. Erişilebilirlik

Dijital arabuluculuk tarafların fiziksel bir yerle bağlı kalmaksızın dijital olarak buluşabilmeleri noktasında erişimi kolaylaştırmaktadır⁶⁶. Özellikle sınır ötesi uyuşmazlık durumlarında, aynı zamanda uyuşmazlığın tarafları uzak veya ulaşılması zor kırsal alanlarda yaşıyorsa veya beklenen ücret arabulucunun seyahat masraflarını orantısız hale getiriyorsa dijital ortamda yapılan arabuluculuk önem kazanır⁶⁷.

Taraflar arasındaki iletişimin tamamen koptuğu durumlarda tekrar iletişimin sağlanması çok zordur. Hatta tarafların dijital ortamda bile yer almayı istememeleri veya iletişim bilgilerini paylaşmamaları, arabulucunun taraflarla ayrı ayrı dijital ortamlarda görüşme yapmasını gerektirebilir⁶⁸. Aile arabuluculuğu bakımından özellikle bu husus çok önemlidir. Güvenlik nedeniyle fiziksel olarak aynı masaya oturmayan (eski) eşler veya düşman etnik gruplar arasında olduğu gibi şiddetli çatışmalarda, sanal bir alan seçeneği müzakere etme isteğini mümkün kılabilir⁶⁹. Bu noktada dijital ortam sayesinde tarafların birbirlerine erişimi kontrol altında tutulabilmektedir.

Çatışan tarafların arabuluculuk müzakerelerinde tasarruf iradesi yönünde özerklikleri vardır. Bazı çatışan taraflar, arabuluculuğa katılacakları yeri özgürce seçebildikleri için kendilerini daha güvende, özerk ve güçlü hissederler. Ayrıca, tek bir fare tıklamasıyla ses ve görüntü iletimlerini açıp kapatabilir ve arabuluculuğa katılımlarını sonlandırabilirler. Bu, taraflara, yüz yüze arabuluculuğa kıyasla, ifşa ettikleri bilgiler üzerinde daha fazla kontrol hissi verir⁷⁰.

Arbuluculuk Kanunu m.1’de aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı açıkça hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla arabuluculuk müzakereleri öncesinde veya

⁶⁴ VAN ARSDALE, s. 107.

⁶⁵ HUCK, s. 57.

⁶⁶ PARKINSON, s. 279.

⁶⁷ GLÄBER, s. 536.

⁶⁸ PARKINSON, s. 279.

⁶⁹ GLÄBER, s. 536.

⁷⁰ GLÄBER, s. 537.

sırasında aile içi şiddetin söz konusu olup olmadığı hususunun mutlaka tespiti gereklidir⁷¹. Bununla birlikte öğretide, olması gereken hukuk açısından, aile içi şiddet iddiasına ilişkin uyuşmazlıkların arabuluculuk yoluna elverişli olup olmadığı hususu tartışma konusu olmuştur⁷². Buna göre söz konusu hükmün, örneğin aile içi fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik şiddet iddialarını içerecek şekilde açılmış bir boşanma davasının fer'isi niteliği kapsamında olan sonuçlarının dahi arabuluculuğa elverişli olmadığı yönünde yapılan değerlendirmeler yerinde değildir⁷³. Bu aşamada HUAK m. 1/II, Türk Medeni Kanunu m. 1'e göre Kanun'un özüne uygun bir biçimde değerlendirilerek, aile içi şiddet iddiasını da içeren uyuşmazlıklar bakımından hâlihazırda şiddet tehlikesinin mevcut olup olmadığı tespit edilmelidir⁷⁴. Nitekim öğretide de uzman aile arabulucusunun yardımıyla aile içi şiddete ilişkin hususların tespit edilerek şiddet olgusuyla ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulabilmesinin mümkün olup olmadığı konusunda tartışmalar yapılmaktadır⁷⁵.

Bir aile hukuku uyuşmazlığı arabuluculuğa yönlendirildiğinde, öncelikle tarafların bu yol için uygun adaylar olup olmadığının belirlenmesi gerekir. İstismar veya ağır aile içi şiddetin devamlılığı söz konusu olduğunda, tarafların arabuluculuk yoluna katılımı mümkün olmayacağı gibi bu konuda teşvik edilmeleri de isabetli olmaz. Aile arabuluculuğu da genellikle arabuluculuğun temel unsurlarının varlığını gerektirdiğinden, arabuluculuğa başlamak için gerekli bu kıstas dijital aile arabuluculuğu bakımından da geçerliliğini korur⁷⁶.

Mahkeme salonu dışındaki bir ortamda, istismarcıların dengesiz bir güç dinamiği yaşama olasılığı daha yüksektir ve istismara uğrayan taraf kişisel güvenliğinden endişe duyabilir. Bu güç dengesizliği, arabuluculuğun avantajlarını ortadan kaldırabilir. Dijital arabuluculuk, istismara uğrayan tarafın istismarcıya fiziksel olarak yakın olması sorununu çözebilse de mağdur için travmatik bir deneyim olabilir. En büyük endişe, mağdurun istismarcıya karşı duyduğu korku nedeniyle, misillemeden kaçınmak için kendi çıkarlarına veya çocuklarının çıkarlarına aykırı olsa bile her şeyi kabul edebilir veya aile içi şiddetin varlığını inkâr edebilir bir duruma düşmesidir. Boşanma anlaşmazlıklarının büyük bir oranı aile içi şiddetin bir bileşenini içerir ve böyle bir durumda tarafları dijital arabuluculuğa zorlamanın, mağdur ya da mağdurların çıkarlarına uygun olmayan bir şeye katılmalarına neden olacağı yönünde artan bir endişe vardır. Aile içi şiddete karışan tarafların karşılaştığı çok sayıda sorun nedeniyle, birçok aile mahkemesi onları otomatik olarak alternatif uyuşmazlık çözüm sürecinin dışında tutar⁷⁷.

Boşanma davalarının aslında birçoğunda işin doğası gereği aile içi şiddet söz konusudur; aksi takdirde eşler boşanmak istemezlerdi. Bu noktada aile içi şiddetin devam edip etmediği hususunun

⁷¹ DEMİRCİOĞLU, s. 60.

⁷² Bkz. BÖRÜ, Şiddet, s. 174 vd.; DEMİR, s. 212 vd.; KAHYA, s. 41.

⁷³ DEMİRCİOĞLU, s. 71-72; BÖRÜ, Şiddet, s. 188; ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1038 vd.

⁷⁴ DEMİR, s. 219; DEMİRCİOĞLU, s. 72.

⁷⁵ DEMİR, s. 212 vd.; KAHYA, s. 41.

⁷⁶ HUCK, s. 58.

⁷⁷ HUCK, s. 58-59.

tespiti önemlidir⁷⁸. Zira boşanma aşamasındaki eşlerin arabuluculuk görüşmeleri sırasında aile içi şiddetin gerçekten devam edip etmediği hususunun arabulucu tarafından belirlenmesi zaman alacaktır. Bu zaman aralığında yüz yüze arabuluculuk yapılması yerinde olmaz. İş bu sebeple de özellikle şiddetin devamlılığının söz konusu olduğu boşanma aşamasındaki eşler için dijital aile arabuluculuk en uygun yol olabilir. Bazı kullanıcılar, dijital ortamı, yüz yüze uyuşmazlık çözümüne kıyasla daha az baskıcı ve tehdit edici, hatta düşmanlığı azaltıcı olarak tanımlamıştır. Şiddetin söz konusu olduğu bu tür durumlarda dijital ortamın olumlu bir sonucu, mesafenin mağdurun korku duygusunu hafifletmesi, hatta ortadan kaldırmasıdır. Aile içi şiddetin önemli bir sorun olduğu durumlarda, istismara uğrayan tarafın aile hukukunda uzmanlaşmış avukatıyla birlikte bir dijital arabuluculuk görüşmesine katılması etkin bir çözüm olabilir; böylece istismarcının saldırgan taktiklerinin etkili olma olasılığı azalır⁷⁹.

c. Esneklik

Dijital arabuluculuk sayesinde farklı zaman dilimlerinde toplantının planlaması yüz yüze arabuluculuğa göre daha kolay ve esnektir. Bu anlaşmazlıkların daha hızlı ele alınmasını ve çözülmesini sağlar. Seyahati verimli kılmak için düzenlenen, tüm gün süren yorucu toplantıların sakıncaları, birkaç kısa dijital oturuma bölünerek ortadan kaldırılabilir⁸⁰.

Dijital arabuluculukta, prosedürlerin basitleştirilmesi ve şekil verilmesi bakımından daha çok imkân bulunmaktadır. Arabuluculuk görüşmelerinin dışında, getirilen bir öneri üzerine tarafların vekilleri ile danışmanlarının kendi aralarında ayrı bir toplantı yapması son derece kolaylaşır. Yine gerektiğinde tarafların dışında üçüncü kişilerin, bilirkişilerin sürece dahil edilmeleri kolayca sağlanabilir⁸¹.

Aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda özellikle tarafların aşırı duygusallaştığı durumlarda yanlış karar verebilmeleri mümkündür. Aile uyuşmazlıklarının birçoğunda taraflarca verilmiş kararlardan daha sonra vazgeçildiği de bilinmektedir. Ülkemizde eşler arasında yaşanan ayrılıklarda tarafların tekrar barışmak amacıyla kısa süreli bir araya geldiği durumlarda eşlerin tekrar tartışmaya başladığı ve hatta eşlerin birbirine şiddet uyguladığı görülebilmektedir. Dijital arabuluculukta bu tür olguların önüne geçilebilmesi ve hatta taraflar arasındaki gerginliğin tırmadığı durumda belirlenmiş olan arabuluculuk toplantısına ara verilebilmesi çok kolaydır.

d. Müzakerenin Arabulucunun Kontrolü Altında Yürütülmesi

Aile arabuluculuğunda uyuşmazlığın taraflarının güvenliğinin sağlanabilmesi bakımından müzakerelerin arabulucunun kontrolü altında yürütülmesi önemlidir. Arabulucular, teknolojik

⁷⁸ Bkz. DEMİR, s. 219; DEMİRCİOĞLU, s. 72.

⁷⁹ HUCK, s. 59.

⁸⁰ GLÄBER, s. 537.

⁸¹ GLÄBER, s. 537.

gelişmeler sayesinde dijital iletişim süreci üzerinde daha fazla kontrole sahiptirler⁸². Konferans yazılımları genellikle katılımcıların sessize alınmasına, ayrı odalara aktarılmasına ve hatta dijital toplantıdan tamamen çıkarılmasına imkân tanır.

Almanya’da yapılan arabuluculuk müzakerelerine ilişkin tecrübelerle göre katılımcıların dijital toplantılarda birbirlerinin konuşmalarını kesme olasılıkları yüz yüze toplantılara göre daha düşüktür⁸³. Bu durum, anlaşma ile dijital ortamda tarafların konuşma sırası belirlenmiş olsa dahi geçerlidir; çünkü muhtemelen başka bir konuşmacının konuşmasını aniden kesmek, gözle görülür bir işitsel kaosa yol açar. Katkıların raporlama işlevi veya sohbet aracılığıyla kaydedilmesi, tüm katılımcıların disiplinli ve adil bir sırayla görüşlerini bildirmelerini sağlar. Bu da iletişimi yavaşlatır ve gerginliğin azalmasına katkıda bulunur⁸⁴.

Arabuluculuk görüşmeleri sırasında bireysel görüşmeler ardışık olarak yapıldığında, fiziksel olarak oda değiştirmeye ve seyahat süresine gerek kalmadığı için dijital format daha verimli ve hızlıdır⁸⁵. Bekleme süreleri ve molalar da dijital alanda tüm katılımcılar tarafından daha etkili ve bağımsız bir şekilde kullanılabilir. Son olarak, belgelere e-posta, sohbet veya ekran paylaşımı yoluyla ulaşma seçenekleri ve belgeler üzerinde dijital iş birliğini mümkün kılma özelliği, iş birliğinin verimliliğini artırır⁸⁶.

Aile uyuşmazlıklarında arabulucunun sorumluluğu diğer uyuşmazlıklara göre daha fazladır. Özellikle, aile arabuluculuğunda eşlerin birbirlerinin konuşmalarını kesmeleri ve dolaylı yoldan birbirlerine hakaret etmeleri olasıdır. Bu da görüşmede gerginliğin bir anda tırmanmasına hatta müzakerelerin bitirilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Dijital arabuluculukta arabulucunun bu tür durumlara müdahalesi yüz yüze arabuluculuğa göre kolaydır. Bu sebeple yabancı ülkelerde aile arabulucusu özel bir eğitime tabi tutulmaktadır⁸⁷. Özellikle aile arabulucularına çocuğun üstün menfaatini dikkate alan, çatışma-çözme-müzakere yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmasını gerektiren eğitimlerin verilmesi gerekir. Eğitimin içeriğinde, güç dengesizliklerini fark edebilme, yönetebilme ve beden dili üzerinden iletişimi gözleyerek şiddet göstergelerini saptayabilme hususları olmalıdır. Özellikle aile arabulucularına, boşanma ve ayrılık davalarına ilişkin tecrübelerin aktarıldığı eğitimler verilmelidir⁸⁸.

⁸² BOND, s. 253.

⁸³ Alman Hukuku’nda aile arabuluculuğunun içeriği, ilkeleri ve uygulanmasına ilişkin düzenlemeler “Aile Arabuluculuğu Federal Çalışma Topluluğu (BAFM)” tarafından yerine getirilmektedir. Bu bağlamda, aile hukuku bakımından evlilik ve evlilik sonrasına ilişkin uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin kurallar Aile Arabuluculuğu Federal Çalışma Topluluğu (BAFM) tarafından hazırlanan yönergede düzenlenmiştir. Bkz. MAZLUM, s. 2373 vd.

⁸⁴ GLÄBER, s. 537-538.

⁸⁵ WINTERS, s. 19.

⁸⁶ GLÄBER, s. 538.

⁸⁷ Bkz. FIRAT, s. 149 vd.

⁸⁸ Bkz. AKKAYA, s. 26 vd.

2. Olumsuz Etkileri

a. Dijitalleşmede Bilgi Eksikliği

Dijitalleşme ve teknoloji yönünde çok az deneyimi olan uyuşmazlığın tarafları, dijital ortamda bir araya geldikleri arabuluculuk görüşmesinde kendilerini güvensiz hissederler. Farklı teknik ekipmanlar, taraflardan birinin arabuluculuğa erişimini zorlaştırabilir veya arabuluculuk teknik sorunlar nedeniyle gölgede kalabilir. Bu durum, arabuluculuğun taraflarından birinin ortam nedeniyle müzakere pozisyonunda dezavantajlı hissetmesine yol açabilir⁸⁹. Ayrıca, bazen bu nedenle dördüncü taraf olarak da adlandırılan arızalı teknolojiye karşı oluşabilecek kızgınlık da hafife alınmamalıdır zira bu durum genel atmosferi olumsuz etkileyebilir⁹⁰.

Dijital aile arabuluculuğu, mahkeme duruşmasına veya yüz yüze gerçekleşen arabuluculuğa katılmak için işten izin almak zorunda kalacak olanlara adalet erişim sağlamanın harika bir yolu olsa da, internet becerileri veya yetenekleri olmayanlar üzerinde de baskı yaratabilir. Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun yaklaşık %19,3'ü kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu kişilerin çoğu, geniş bant internete erişemeyen 21 milyon Amerikalı arasında yer almaktadır. İnternet erişimi, dijital aile arabuluculuğuna katılım için bir zorunluluktur. Katılımcıların çoğu kendi evlerinde internete erişebilse de herkesin bu kaynağı yoktur. Ev bağlantısı olmayanlar, yerel kütüphanelere üye olabilir ve oradaki bilgisayarları kullanabilirler; milyonlarca kişi, internet erişimi için ilk veya tek tercihleri olarak halk kütüphanelerine güvenmektedir⁹¹. Aynı sorun ülkemizde kırsal bölgelerde yaşayan vatandaşlarımız için de söz konusudur.

Ayrıca, teknolojiye aşina olmayanlar için, dijital arabuluculuk platformu ve arayüzleri, bir kişinin onu doğru şekilde nasıl kullanacağını öğrenmesi için ek eğitim süreci gerektirebilir. Bu sorun, bir eğitim veya yazılımın nasıl kullanılacağını öğrenmek için ayrı bir platformla çözülebilir⁹². Ayrıca tarafların aile hukukunda uzmanlaşmış avukatıyla birlikte bir dijital aile arabuluculuk görüşmesine katılması tarafların dijitalleşme konusundaki bilgi eksikliğine karşı etkin bir çözüm olabilir.

b. Yorgunluk ve Dikkat Dağılıklığı

Birçok kişi, dijital toplantılarda yüz yüze toplantılara kıyasla daha kısa bir dikkat süresi ve önemli ölçüde daha hızlı yorgunluk yaşar. Bunun çeşitli nedenleri vardır: Ekran monoton odaklanma, tüm vücudun sınırlı hareketi, nüansları, yüz ifadelerini ve jestleri algılamak için daha fazla konsantrasyon ihtiyacı, doğrudan göz teması eksikliği veya dijital ortamdaki toplantılara ve teknolojiye

⁸⁹ GLÄBER, s. 538-539.

⁹⁰ PROKSCH, s. 247.

⁹¹ HUCK, s. 56.

⁹² HUCK, s. 57.

aşına olmama. Ayrıca, açık olan ek programlar veya e-postaların fark edilmeden işlenmesi vb. dikkat dağınıklığı için ek potansiyel oluşturur⁹³.

Aile uyuşmazlıklarında ise çatışmanın esas kaynağının belirlenebilmesi tarafların yüz ifadelerinin ve jestlerinin algılanmasını gerektirebilir. Dijital ortamda gerçekleşen aile arabuluculuğu görüşmelerinde tarafların davranışlarının arabulucu ve taraf vekilleri tarafından gözlemlenmesi son derece güçtür. Ayrıca boşanma aşamasındaki eşlerin sorunlarını çözümleme noktasında uzun süreli müzakerelere ihtiyaç duyulabilir; dijital ortamda eşlerin dijital ekrana uzun süre maruz kalmaları ile oluşan yorgunluk ve dikkat dağınıklığı müzakerelerin olumsuz sonuçlanmasına sebep olabilir.

Tüm bunlar, dijital arabuluculuğa aktif katılımı ve uyuşmazlık çözümüne katılımı zorlaştırabilir. Bu nedenle uygulanabilir oturum süreleri ve molaların organizasyonu konusunda arabulucu ve taraflar arasında mutlaka anlaşmalar yapılmalıdır⁹⁴.

c. Sınırlı İletişim

Dijital iletişimde, insan etkileşimi için çok önemli olan doğrudan göz teması yoktur; göz teması ancak kameraya odaklanarak simüle edilebilir. Ayrıca, arabulucu ile taraflar birbirlerini tüm duyularıyla algılayamazlar. Yetersiz ışık koşulları veya vücut duruşları, görüntü karelerindeki yüz ifadelerinin okunmasını genellikle zorlaştırır. Ayrıca, insan sesinin tüm nüanslarının dijital ortamda iletilmesi mümkün olmaz. Zayıf internet bağlantıları, görüntü iletiminin gecikmesi ve bunun sonucunda görüntü ile ses arasında senkronizasyon eksikliği nedeniyle ek kesintiler söz konusu olabilir⁹⁵. Son olarak, dijital ortam, toplantılardan önce ve sonra veya molalarda gerçek yaşam ortamlarında mümkün olan resmi olmayan ve rastgele karşılaşma fırsatlarından yoksundur⁹⁶.

Tüm bunlar, katılımcılar ile arabulucu arasında temas kurmayı ve gerçek bir yakınlık duygusu yaratmayı zorlaştırır⁹⁷. Nitekim aile uyuşmazlıklarında müzakereler sırasında eşler arasında duygusal anlar yaşanabilir ve bu anların arabulucu tarafından doğru algılanabilmesi taraflar arasındaki çatışmaya sebep olan durumların ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilir. Birçok çift, arabuluculuğa geldiklerinde danışmanlığa başvurup evlilik veya ilişkilerindeki sorunları çözmek için çok geç kaldığını düşünmektedir. Hatta çiftler yakın bir zamanda ilişkilerini sona erdirmeye noktasına gelmişlerse bu iradenin doğruluğu hususunda duygusal anlamda kararsızlık yaşayabilirler. Kişinin kendisini savunmak için oluşturduğu öfke kabuğu altında karmaşık duygular gizli kalmaktadır. Arabuluculuk, iletişimin iyileştirilmesine yardımcı olur ve bazı çiftler ayrılma konusunda tereddüde düşebilirler. Arabulucular kararsızlık sinyallerine karşı dikkatli olup, eşlerin biri veya her ikisinin de ilişkilerinin bitişini anlayıp bununla barışmalarına yardımcı olmak üzere danışmanlığa ihtiyaç duyup duymadıklarını

⁹³ GLÄBER, s. 539.

⁹⁴ GLÄBER, s. 539.

⁹⁵ GLÄBER, s. 539-540.

⁹⁶ WINTERS, s. 17.

⁹⁷ HARNACK, s.98.

anlayabilmelidir⁹⁸. Dijital ortamda arabulucunun tarafların konuşmasına kolayca müdahale edebilmesi taraflar arasında oluşabilecek duygusal anları olumsuz yönde etkileyebilir. Özellikle taraflardan her biri duygusallaştığı bu anlarda güvendiği birisine sarılma ihtiyacı hissedebilir. Dijital ortamın yaratmış olduğu sınırlı iletişimden ötürü eşler arasındaki aile uyumsuzluklarının çözülmesi kısıtlanır.

d. Güven Duygusu Geliştirilmesinde Zorluk

Aile arabuluculuğunda arabulucunun taraflar üzerinde güven duygusunu inşa etmesi aile uyumsuzluklarının çözülmesinde önemli rol oynar. Bireyler tek başlarına görüşmeye geldiklerinde durumlarını ve kaygılarını daha özgür ve güvenli bir şekilde açıklayabilirler. Arabulucunun güven kazanması ve arabuluculuğun uygun olup olmadığı, tarafların arabuluculuğu isteyip istemediği değerlendirilmeden, her iki taraf da arabuluculuk ilke ve temel kurallarını kabul etmeden bir tarafın verdiği bilgilerin diğer tarafla paylaşılmayacağını açık şekilde anlaşılmasını sağlaması gerekmektedir⁹⁹.

Dijital arabuluculuğa düşük erişim ve dijital görüşmenin kolay sonlandırılma seçeneği, çatışan tarafların bağlılığı ve karşı tarafın bağlılığına olan güvenleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir. Arabulucular, arabuluculuğun başlangıcında bu riskleri proaktif bir şekilde tespit etmeli ve süreç boyunca bunları akıllarında tutmalıdır¹⁰⁰.

Arabulucuların dijital bir ortamda nezaket ve tarafsızlığı koruması, yüz yüze bir toplantıya kıyasla daha zor olabilir. Arabuluculuk yüz yüze yürütüldüğünde, taraflar arabulucunun nerede ve kiminle olduğu konusunda her zaman net bir fikre sahiptir. Ancak dijital ortamda, arabulucu bir tarafla görüşüyorsa veya eş zamanlı olmayan bir şekilde iletişim kuruyorsa, bu durum taraflar arasında şüphe ve güven sorunları yaratabilir. Ancak eş zamanlı olmayan süreç, arabulucuya uygun bir yanıt düşünmesi ve mesajları yeniden çerçevelemesi için daha fazla zaman verebileceğinden ötürü arabulucu için daha faydalı olabilir. Arabulucu, taraflarla eş zamanlı olarak görüşebilir; böylece bir taraftan uzun süre uzak kalmanın yol açabileceği önyargı riskini azaltır ve zamandan tasarruf sağlar. Eşit olarak dağıtılmış özel temas, arabulucunun tarafsızlık rolüne yardımcı olabilir¹⁰¹.

3. Değerlendirme

Dijital aile arabuluculuğunun olumlu ve olumsuz yönleri olmakla birlikte bazı durumlar için doğrudan olumlu veya olumsuz olduğu şeklinde değerlendirilme yapılması son derece zordur. İşte burada müzakerenin kesintiye uğramaması için arabulucunun her bir somut uyuşmazlığa göre daha çok

⁹⁸ PARKINSON, s. 89.

⁹⁹ PARKINSON, s. 57.

¹⁰⁰ GLÄBER, s. 540.

¹⁰¹ HUCK, s. 58.

çaba sarf etmesi gerekebilir. Hatta bu tür durumlarda dijital veya yüz yüze arabuluculuğun birlikte uygulandığı karma (hibrit) arabuluculuğun uygulanması da söz konusu olabilir¹⁰².

Konuyla ilgili yapılan araştırmalara göre, dijital ortamın katılımcıların duygusallığı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Yüz ifadelerinin ve jestlerin yalnızca bir kısmının görüntü karesi aracılığıyla tanınabildiği ve sözsüz iletişim, bu nedenle yalnızca sınırlı bir ölçüde -ve hatta bazen gecikmeli olarak- algılandığı için, dijital iletişimde kişisel ifade sınırlıdır. Duygular daha az net bir şekilde tanınabilir ve okunabilir. Dahası, teknik iletim nedeniyle sözlü ve sözsüz ifadenin tam olarak senkronize olmaması, dijital iletişimdeki duygusal yankıyı bozar. Bu nedenle taraflar, çatışma (ve çözüm) sürecinden uzaklaşmayı ve duygularını dijital alanda kontrol etmeyi daha kolay bulurlar. Ayrıca, duygusal çalkantıların veya bakış açısı değişikliklerinin gelişebileceği sessizlik anlarına dijital ortamda katlanmak genellikle daha zordur. Sessizlik olduğunda, kaçınılmaz olarak mümkün olan en kısa sürede çözülmesi gereken teknik veya başka bir iletişim sorunu olduğu izlenimi ortaya çıkar¹⁰³.

Duyguların bastırıldığı bir ortam, aşırı dürtüsel taraflar veya aşırı tırmanmış çatışmalar için açık bir avantaj gibi görünmektedir. Ancak, duyguların açıklanması ve paylaşılmasının belirli durumlarda çatışmaların sürdürülebilir bir çözümü için elzem olabileceği göz önüne alındığında, dijital ortamda yapılan arabuluculuklar çatışmayı yalnızca yüzeysel olarak ele alma riskini de taşıyabilir. Ancak bazı çatışma durumlarında, taraflar fiziksel olarak bulundukları ortama nazaran dijital ortamda daha fazla duygusal olarak açılabilirler; çünkü mesafelidirler ve dolayısıyla güvenli bir ortamdadırlar. Arabulucular için, her iki olası senaryoda da bu, çatışan tarafların duygularını ve çıkarlarını okumak, açıkça belirlemek ve düzenlemek için dijital arabuluculukta daha fazla çaba göstermeleri gerektiği anlamına gelir¹⁰⁴.

Aile hukuku ilişkilerinde, metin tabanlı dijital arabuluculuk platformları, tarafların yüz yüze arabuluculukta bulacağından tamamen farklı ortamlar yaratabilmektedir. Tarafların metin yoluyla gönderdikleri mesajlar, doğrudan birbirleriyle konuşmuş olsalardı olduğundan farklı yorumlanabilmektedir. Yüzlerin görünür olmadığı, yalnızca mesaj yoluyla iletilen iletişimlerin görüldüğü durumlarda, arabulucunun rolü konusunda kafa karışıklığı yaşanabilmektedir. Metin tabanlı dijital arabuluculuk formatı, tarafların yüz yüze bir görüşmede mevcut olabilecek hız, tonlama, jestler ve diğer sözsüz ipuçlarını kullanmasını engelleyebilmektedir. Yine dijital ortamda yüz yüze yapılan arabuluculuktan farklı olarak sıcaklık, samimiyet ve empati duygusunun gelişimi biraz zaman alacaktır. Ayrıca, dijital olarak iletilen ve okunan mesajlar yanlış yorumlanabilir veya yanlış anlam atfedilebilir ve bu da güvenin zedelenmesine neden olabilir. Belki de en önemlisi, özür içeren arabuluculuklarda, bir tarafın samimiyeti şüpheye düşebilmektedir¹⁰⁵.

¹⁰² GLÄBER, s. 550 vd.

¹⁰³ GLÄBER, s. 540.

¹⁰⁴ GLÄBER, s. 540.

¹⁰⁵ HUCK, s. 57.

Öte yandan, bu durum oldukça duygusal aile hukuku uyuşmazlıklarında avantajlı olabilmektedir. Yüz yüze arabuluculukta hızlı yanıt vermek olmazsa olmazken, dijital arabuluculuk, tarafların kışkırtıcı bir yoruma verecekleri bir sonraki tepkiyi dikkatlice değerlendirmelerine olanak tanır. Taraflar, daha akılcı ve özel olarak yanıtlar oluşturabilir ve bu da hangi önerileri kabul edip hangilerini reddedeceklerini daha iyi değerlendirmelerini sağlar. Bu aynı zamanda, tarafların sohbet metin kutusunda yukarı kaydırmaları yeterli olduğundan, neyin tartışıldığını daha iyi takip etmelerini sağlar. Bu durum, konuları ve anlaşmazlık noktalarını netleştirmeye ve gereksiz tekrarlar ile alakasız konuları en aza indirmeye yardımcı olabilmektedir¹⁰⁶.

Sonuç olarak dijital aile arabuluculuğu konusunda yukarıda bahsedilenlerden özellikle dört duruma dikkat edilmesi gerekir: İlk olarak, birçok potansiyel dijital kullanıcı yeterli internet kaynaklarına erişimde zorluk çekebilir veya teknoloji konusunda bilgili olmayabilir; bu nedenle onlar için önceden hazırlanmış bilgi notları hazırlanmalıdır. İkinci olarak, konuşma, metin tabanlı bir platformda yüz yüze olduğundan çok farklı yorumlanabilir; bu nedenle katılımcılar, özellikle duygusal konular söz konusu olduğunda düşüncelerini nasıl ifade ettiklerine dikkat etmelidir. Üçüncü olarak, dijital bir ortamda aile içi şiddete yönelik değerlendirme önemlidir. Belirtmek gerekir ki, mağdurun kendisi bir avukat tarafından temsil edildiğinde, avukatın aile içi şiddetin varlığını daha iyi gözlemleyebilme şansı olur. Dijital güvenlik birçok kişi için bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir ve dijital arabuluculuk platformlarının, tarafların tüm sorunlarını ve çözümlerini birbirleriyle açıkça tartışmalarını engellemek için kullanılan yazılımların mümkün olduğunca güvenli olması sağlanmalıdır¹⁰⁷.

C. DİJİTALLEŞMEDE TEKNİK ALTYAPI

1. Genel Olarak

Dijital arabuluculuğun başarısı için hem arabulucular hem de çatışan taraflar açısından teknik ve mekânsal olarak işlevsel bir ortamın varlığı gereklidir. Ayrıca görüntülü konferans için mutlaka geçerli olan bazı temel örgütsel çerçevelerin oluşturulması gerekir. Dijital arabuluculuk için, tüm katılımcıların dijital oturum süresince rahatsız edilmeden kalabilecekleri sessiz ve iyi aydınlatılmış bir odada buluşturulması sağlanmalıdır. İstikrarlı bir internet bağlantısı sağlamak için, aynı ofiste veya evde bulunan başka kişilerin aynı anda aynı internet erişimini kullanarak internette gezinmediğinden veya içerik izlemediğinden önceden emin olunması önerilir¹⁰⁸. Aksi takdirde sık sık oluşan internet kesintileri sebebiyle sağlıklı bir görüşme yapılamaz ve zaten biraya gelmeleri için zorlukla ikna edilen tarafların bir an önce dijital ortamda yapılan arabuluculuk görüşmesinden ayrılma güdülerini ortaya çıkar.

¹⁰⁶ HUCK, s. 57-58.

¹⁰⁷ HUCK, s. 56.

¹⁰⁸ GLÄBER, s. 544.

Unutmamak gerekir ki, arabuluculukta tarafların bir araya getirilerek aynı masada kalmalarının sağlanması çok önemlidir.

Toplantı yazılımları genellikle çeşitli dijital cihazlarda (bilgisayarlar, dizüstü bilgisayarlar, tabletler ve cep telefonları) kullanılabilir. Arabuluculuk oturumları için, toplantı yazılımının işlevselliği genellikle sınırlı veya mobil cihazlarda kullanımı daha zor olduğundan, masaüstü veya dizüstü bilgisayar kullanılması önerilir. Ayrıca, video görüntüsü daha akıcı ve daha sabit kalır; bu da tüm katılımcılar için faydalıdır. Kameranin göz hizasına ve kameraya önden bakacak şekilde ayarlanması, katılımcıların doğrudan birbirlerine baktıkları izlenimini yaratır. İkinci bir ekran kullanmak, arabuluculuk ve görselleştirme sonuçlarıyla ilgili belgelerin, katılımcıların video görüntülerinin boyutunu küçültmeden veya gizlemeden görünür olmasını sağlar. Mümkünse, arabuluculuk oturumu için özel sohbet işlevi devre dışı bırakılmalıdır. Şeffaf iletişimi desteklemek için, tüm sohbet katkıları tüm katılımcılar tarafından eşit şekilde görülebilir olmalıdır. Önyargıyı ve olası gizlilik ihlallerini önlemek için oturumların veya bölümlerinin kaydedilmesi önerilmez¹⁰⁹.

Prensip olarak, dijital arabuluculuk, yüz yüze arabuluculukla aynı aşama yapısını izler ve aynı iletişim yöntemlerini kullanır. Ancak, ek teknik bileşen nedeniyle, çerçevenin tasarlanmasında ve tüm süreç ile bireysel oturumların hazırlanmasında özel olarak özen gösterilmelidir. Kullanılacak yazılım konusunda belirli bir seçim özgürlüğü varsa, istenen özelliklerin kullanılabilirliği ve programın işleyişinin istikrarı büyük önem taşır¹¹⁰.

Dijital arabuluculuğu yürütmek ve ihtiyaçlara göre uyarlamak için teknik seçenekler olmalıdır. Prensip olarak, ses-görüntü bağlantılarını destekleyen herhangi bir yazılım kullanılabilir. Bu seçenekler, öncelikle mobil cihazlar için optimize edilmiş Skype, Zoom, WhatsApp, FaceTime veya Telegram gibi uygulamalardan, belirli dijital toplantı veya görüntülü konferans sağlayıcılarına kadar uzanır. Hangi yazılımların kullanılmasının gerektiği ise belli başlı bazı kriterlere göre şekil kazanır¹¹¹.

Tüm katılımcıların arabuluculuk sürecinin içeriğine odaklanabilmesi için mümkün olduğunca az rahatsızlık yaratan bir dijital ortam ve kesintiye uğramayan bir teknik altyapı sunulmalıdır. Toplantı yazılımının sorunsuz çalışması için yeterince hızlı ve istikrarlı bir internet bağlantısı şarttır. Cihaza kablodan doğrudan bağlantı önerilir. Yüksek kaliteli bir kamera ve mikrofon da gerekli temel ekipmanlar arasındadır¹¹².

Dijital arabuluculukta, tarafların ortama katılımı kolay olmalı ve temsil hakları sınırlanmamalıdır. Dijital arabuluculuk hem mobil hem de masaüstü kanalları aracılığıyla erişilebilir

¹⁰⁹ GLÄBER, s. 544-545.

¹¹⁰ GLÄBER, s. 544-545.

¹¹¹ Bkz. PARKINSON, s. 279; GLÄBER, s. 542.

¹¹² PROKSCH, s. 244.

olmalıdır; yine katılımcıların maliyetlerini en aza indirmeli ve farklı fiziksel gereksinimlere sahip kişiler tarafından kolayca erişilebilir olmalıdır¹¹³.

Başlangıcında yaşanan önemli sorunlardan sonra, pandemi sırasında toplantı yazılımlarında belirli bir işlevsel uyum sağlanmıştır. Dijital arabuluculuk için olmazsa olmaz olan, herkesin gündemi veya konu listesini, taslak notları veya tamamlanmış belgeleri görüntüleyebilmesi için ekran paylaşımı (ekran paylaşımı) olanağıdır. Dijital arabuluculuk sürecinde çalışma adımlarının sürekli görselleştirilmesi, basit word belgeleri, entegre beyaz tahtalar, ayrı görselleştirme programları veya ikinci bir kamera aracılığıyla görüntülenen kâğıt veya gerçek bir flipchart üzerine elle yazılmış notlar kullanılarak gerçekleştirilebilir¹¹⁴. Dosyaları ve bağlantıları doğrudan sohbet yoluyla yükleyebilme ve böylece bunları tüm toplantı katılımcılarıyla -ek e-posta trafiği olmadan- anlık olarak paylaşabilme özelliği faydalı bir özelliktir. Kendi video görüntünüzün arka planı, kendi çalışma alanınıza veya özel alanınıza istenmeyen bakışları önlemek için sanal bir arka planla veya en azından bulanıklaştırılabilir. Yazılım, gerektiğinde arabulucu ile taraflar arasında birebir görüşmelerin, taraflar ve avukatları arasında kısa istişarelerin veya hatta birden fazla arabulucu varsa eş arabulucular arasındaki koordinasyonun gizli bir ortamda gerçekleştirilebilmesi için sanal çalışma odalarının kurulmasını kolaylaştırmalıdır. Bir arabuluculuk oturumuna altıdan fazla kişi katılıyorsa, toplantı yazılımının konuşma taleplerinin yanı sıra ifadeler verilecek tepkilerin görsel simgeler kullanılarak görüntülenmesini sağlayan işlevlere sahip olması, düzenli bir iletişim süreci için faydalıdır¹¹⁵.

Ülkemiz uygulamasında arabulucu, tarafları telefonla arayarak arabuluculuk görüşmelerini başlatmaktadır ve daha sonra arabuluculuk müzakereleri genellikle WhatsApp üzerinde devam etmektedir. Arabuluculuk müzakerelerine ilişkin tutanaklar arabulucu tarafından hazırlanıp arabulucu tarafından udf formatında hazırlanıp taraflara elektronik posta ile gönderilmekte ve taraflarca elektronik imza ile imzalanmaktadır. Daha sonra bu tutanaklar UYAP arabulucu portalına yüklenerek dosya kapatılmaktadır.

Kanaatimizce aile uyuşmazlıkları için Devlet tarafından özel bir dijital programın tasarlanması son derece yerinde olur. Ülkemizde online arabuluculuk eğitimleri için Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Daire Başkanlığı'nın nezareti altında www.arasis.net üzerinden eğitimler verilmiştir. Bu sisteme benzer bir şekilde Devletin desteğiyle ücretsiz veya makul bir ücrette olmak kaydıyla dijital aile arabuluculuk sisteminin kurulması mümkündür. Özellikle aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için arabuluculuğa başvurunun zorunlu dava şartı olarak öngörülmesine ilişkin yasal düzenleme yürürlüğe girmeden önce söz konusu dijital sistemin mutlaka kurulması gerekir.

¹¹³ MELAMED, s. 247.

¹¹⁴ GLÄBER, s. 543.

¹¹⁵ GLÄBER, s. 543.

2. Aile Arabuluculuğunda Kullanılan Teknik Programlar

Dijital aile arabuluculuk sisteminin en sık uygulandığı ülkelerden biri İngiltere’dir. İngiltere’de aile arabuluculuğunda önemli bir kurum olan Aile Arabuluculuğu Konseyi, 2016 yılında dijital arabuluculukla ilgili bir rehber yayımlamıştır¹¹⁶. Rehberde, aile arabuluculuğunun sıklıkla tarafların arabuluculuk için aynı yerde bir araya gelemedikleri veya gelmemeye karar verdikleri durumlarda dijital video bağlantısı kullanmanın, bu taraflar için aile arabulucunun kullanılabilirliğini arttırdığı tespit edilmiştir¹¹⁷.

Aile hukuku bağlamında, dijital aile arabuluculuk sistemleri hızla gelişmiştir. Bunlardan ilki “Mediationonline” web sitesinde boşanan taraflar için görüntülü konferans hizmetleri de dâhil olmak üzere çeşitli arabuluculuk yöntemlerinin sunulmuş olmasıdır¹¹⁸. Günümüzde, “Up to Parents” gibi web siteleri, önerilen bir uzlaşma anlaşması sunarak görüşmelere başlar. Bu süreç, ebeveynlerin bir anlaşmayı tamamlamada hangi aşamada olduklarını görmelerine yardımcı olan bir "ebeveyn sözleşmesi" ile sonuçlanır. Bir diğer web sitesi olan OurDivorceAgreement ise, Amerika'dan Avustralya'ya okyanusu aşarak konferans görüşmeleri, dijital sesli ve görüntülü konferanslar aracılığıyla arabuluculuk hizmeti sunmaktadır¹¹⁹.

Mahkemelerin bir dijital aile arabuluculuk platformunu benimserken dikkate alabileceği çeşitli yazılım türleri vardır. Birçok eyalette hâlihazırda popüler olan bir yazılım programı olan “OurFamilyWizard”, ayrılmış ebeveynler arasında iş birliğini teşvik eder¹²⁰.

Yazılım, ebeveynler için çok sayıda hizmet sunmaktadır: Bu program, dijital takvim, bilgi merkezlerine erişim, adres defterleri, duyuru panoları, hatırlatıcılar ve önemli belgelere erişim gibi araçlardan oluşmaktadır. Taraflar ilgili bilgileri doldurduktan sonra, aralarındaki bilgi akışının yanı sıra iletişimi iyileştiren ve çocuk bakımı ile çocukların ihtiyaçları açısından günlük programı düzenleyen başarılı bir organizasyon aracına sahip olurlar. Bu şekilde, tüm ilgili bilgiler (okul ve tatil programları, çocukların berber ve diş hekimlerinin adresleri, ebeveynlerin çocukları ilgilendiren görevlere göre rotasyonları vb.) tek bir yerde, her ebeveynin birbirinden bağımsız olarak erişebileceği ve paylaşabileceği şekilde saklanır. Ebeveynler arasındaki ilişkiyi 'iş gibi' ve daha az düşmanca hale getirmenin ötesinde, bilgilerin bir tür tarihsel arşivde belgelenmesi, kolayca görüntülenebilmesi ve olayların meydana gelmesi (veya gelmemesi), program rotasyonları ve görev dağılımı ile ilgili gereksiz çatışmaların önlenmesi gibi ek bir faydası daha vardır¹²¹.

¹¹⁶ FMC Guidance for Online Video Mediation, September 2016 (bkz. <https://www.familymediationcouncil.org.uk/wp-content/uploads/2016/09/FMC-Guidance-for-Online-Video-Mediation-September-2016.pdf>) (E.T. 30.09.2025).

¹¹⁷ Bkz. MELAMED, s. 244 vd.; FIRAT, s. 163.

¹¹⁸ LAVI, s. 479.

¹¹⁹ HUCK, s. 54.

¹²⁰ HUCK, s. 54.

¹²¹ HUCK, s. 54.

Las Vegas Aile Mahkemesi, boşanmak isteyenlerin etkili ve zamanında adalete ulaşmasını sağlamak amacıyla bir dijital arabuluculuk platformu kurmuştur. Clark County platformunu kullanan taraflar, avukatlarla (veya avukatsız) geleneksel dava sisteminde ilerlemek yerine, sorunlarını kendi başlarına verimli bir şekilde çözmektedirler. Mahkeme tarafından atanan bir arabulucuyla görüşmeden önce, eşler adım adım ilerleyen bir dijital müzakere sürecine girmektedirler ve eğer sorun çözülemezse, arabulucu bunu sonraki bir arabuluculuk oturumu için temel olarak kullanabilmektedir. Arabuluculukların çözüme ulaşması yaklaşık 4 hafta sürerken, dijital ortamdaki arabuluculuklar yaklaşık 6 gün sürmektedir ve bunların %85'i çalışma saatlerinin dışında çözülmektedir. Dijital platform, tarafların randevu planlamalarında gecikmelerden kaçınmalarını, seyahat süresini ve işten izin alma ihtiyacını ortadan kaldırmalarını ve genel olarak etkileşim kurmalarını kolaylaştırmaktadır. Belirtmek gerekir ki, taraflar uyuşmazlıklarını dijital ortamda çözemelerse, yine de bir hâkimin karşısına çıkıp davalarını savunma olanağına sahiptirler¹²².

Aile mahkemelerinde dijital aile arabuluculuğu sadece metropol alanlarıyla sınırlı değildir. Kırsal alanlarda da mahkeme sistemindeki artan dosya sayısını azaltabilmek için dijital platformlardan yararlanılmıştır. Michigan, Ottawa County'de Aile Mahkemesi, çocuk nafakası davalarının getirdiği baskıyı hafifletmek için bir dijital aile arabuluculuk sistemini uygulamaya başlamıştır. Bu sistem ile mahkeme personeli ve dava yöneticileri, iletişimi teşvik etmek için güvenli sistem üzerinden hem velayet hakkı sahibi hem de velayet sahibi olmayan ebeveynlerle bağlantıya geçmektedir. Bir vaka çalışması, mahkeme temelli arabuluculuk yardımıyla her hafta yaklaşık 100 vakıya bakıldığını ve çocuk nafakası ödemelerinin, ebeveynlik zamanı ve diğer konularla ilgili sorunların çözüldüğünü ortaya koymuştur. Uygulamanın ilk yılında, duruşmalar %27, duruşmaya gelmeme nedeniyle tutuklama emirleri %36 azalmış ve mahkeme salonları velayet konularıyla ilgisi olmayan davalara yer açmıştır¹²³.

3. Dijital Aile Arabuluculuğunda Yapay Zekânın Kullanımı

Dijital arabuluculuğun teknolojik yaklaşımlarıyla belirgin birleşimi ve yapay zekâyı kullanmanın artan olanakları, yeni kalkınma perspektiflerini açmakta ve aynı zamanda toplumda uyuşmazlık çözümünün rolü ve işlevi hakkında temel hukuki ve etik sorunları gündeme getirmektedir¹²⁴. Yapay zekânın uyuşmazlık çözümünde doğrudan kullanımı, öncelikle hukuki kararları tahmin etmek amacıyla derinlemesine incelenmiştir¹²⁵. Ancak, yapay zekânın kullanımı, algoritmaların arabuluculuk işlevini (veya en azından bir kısmını) üstlendiği yeni dijital arabuluculuk formatlarının ortaya çıkmasına da yol açabilir. Mahkeme dışı alanda, yapay zekanın argüman desteği konusunda arabuluculukta kullanılabilmesi mümkündür¹²⁶.

¹²² HUCK, s. 55.

¹²³ HUCK, s. 55.

¹²⁴ GLÄBER, s. 560.

¹²⁵ STEFFEK, BULL, s. 165.

¹²⁶ ZELEZNIKOW, s. 1.

Aile arabuluculuğunda yapay zekânın kullanımı ne kadar büyüleyici, umut verici veya hatta basitçe verimli görünse de bu gelişmenin gündeme getirdiği metodolojik ve etik sorunlar göz ardı edilmemelidir. Yazılımın uyumsuzluk çözümündeki rolü ne kadar önemliyse, algoritmaların, programcılarının, yazılım sağlayıcılarının ve platform operatörlerinin etkisi ve gücü de o kadar büyük olur. Klasik uyumsuzluk çözümü üçgeninin (iki uyumsuzluk tarafı ve tarafsız bir üçüncü arabulucu veya karar verici) –çoğunlukla görünmez ve hemen elle tutulur olmayan– ek aktörleri de içerecek şekilde genişletilmesi, şeffaflık, kontrol ve sorumluluk dağılımı (eksikliği) konusunda tamamen yeni zorluklara yol açmaktadır. Dahası, uyumsuzluk çözümü yazılımları yapay zekâ programlarında şimdiye kadar ağırlıklı olarak "pozisyonel pazarlık" modunda programlanmıştır. Bu, salt parasal uyumsuzluklar için ekonomik açıdan en verimli çözüm olabilir. Ancak metodolojik açıdan bakıldığında, yalnızca olgusal düzeye ve salt dağıtımsal çözümlere odaklanan bu tek boyutlu uyumsuzluk çözümü modu, Harvard Üniversitesi müzakere modu öncesi yaklaşıma bir gerileme olarak görülebilir; çünkü ne ilişki düzeyini dikkate alır ne de bu temelde kazan-kazan çözümleri üretmek için farklılaştırılmış çıkar profilleri geliştirir¹²⁷.

Tüm bu nedenlerden dolayı, yüz yüze arabuluculuk ve bunu taklit eden eşzamanlı dijital arabuluculuk, tam otomatik veya yapay zekâ destekli dijital arabuluculuk platformlarının aksine giderek “eski moda” görünse de uyumsuzluk çözümü biçimleri yelpazesinde kendine özgü yerini korumaktadır. Çünkü çokça dile getirilen “arabuluculuğun vaadi”, tam da çatışmanın algılanması ve işlenmesinin karmaşıklığı, duygular, çıkarlar ve ihtiyaçlarla yoğun bir şekilde ilgilenilmesi ve bununla birlikte bütünsel bir etkileşimin yaratıcılık ve dönüşüm potansiyelinde yatmaktadır. Arabuluculuğun bu çok katmanlı performansı, dijital ortama taşınması ve dijital arabuluculuk sistemlerine entegrasyonunda (kalıcı olarak) hayatta kalabilir ve çatışma taraflarının yararına olabilir. Bunun için, arabuluculuk süreci dijital arabuluculukta da karmaşık bir sosyal etkileşim olarak anlaşılmalı, arabuluculukta tipik olan arabulucu ve çatışma tarafları arasındaki sorumluluk dağılımı korunmalıdır¹²⁸.

Teknolojinin uyumsuzluk çözümü uygulamalarıyla bütünleştirilmesi hem resmi hem de gayri resmi hukuki süreçlerde bir dizi katma değerli faydanın tespit edilmesini takip eder. Son yıllarda, yapay zekânın diğer uyumsuzluk türlerine başarılı bir şekilde uygulanmasının ardından dijital aile arabuluculuk sistemlerinin işleyişini nasıl geliştirebileceği konusunda bir araştırma yapılmıştır. Bunun üzerine aile hukuku uyumsuzluklarında yapay zekâ kullanılmaya başlamıştır¹²⁹.

Avustralya’da dijital aile arabuluculuğu kullanımı için mevcut müzakere destek sistemleri arasında “Split-Up”, “Family_Winner” ve “Asset-Divider” yer almaktadır. Müzakere destek sistemleri, makine öğrenimi aracılığıyla performans iyileştirme yoluyla bilinçli karar almayı kolaylaştırırken, oyun teorisinin bütünleştirilmesi en iyi sonucu sağlamak için kaynakların dağıtımına yardımcı olmaktadır.

¹²⁷ GLÄBER, s. 561.

¹²⁸ GLÄBER, s. 562.

¹²⁹ WILSON-EVERED, ZELEZNIKOW, s. 17 vd.

Dijital aile arabuluculuk sistemi ivme kazanmaya ve hizmetlerin normalleşmesi ve kurumsallaşmasıyla beraber, adalet, düzenleme ve kalite güvencesi konuları da dikkatlice değerlendirilerek önem kazanmaktadır¹³⁰.

Ülkemizde aile hukuku uyuşmazlıklarından özellikle boşanmanın fer'i mali sonuçlarının arabuluculuğa elverişli olduğu ve bunlardan da maddi-manevi tazminat, yoksulluk nafakası, iştirak nafakası bakımından nafakanın kaldırılması, azaltılması, artış oranının hesaplanması konularında yapay zekâdan yardım alınması mümkündür. Boşanan çiftler arasında özellikle çatışma konularından birinin boşanma ile ortaya çıkan mali konular olduğu düşünüldüğünde aile hukuku alanına özgülenmiş bir yapay zekâ etkin bir rol oynar. Aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların yapay zekânın yardımıyla çözüme kavuşturulmaya başlaması ile beraber gelecekte robot aile arabuluculuğu kavramının daha fazla dile getirileceğini ifade edebiliriz.

D. DİJİTAL AİLE ARABULUCULUKTA VERİLERİN KORUNMASI VE GİZLİLİK

Dijital arabuluculukta yazılım kullanılırken, arabuluculuğun gizlilik ilkesi nedeniyle özellikle hassas olan çok sayıda verinin korunması gerekir. Kişisel verilerin korunması dijital ortamda dikkate alınması gereken önemli bir konudur¹³¹. Birçok yazılım sağlayıcısının yaptığı iyileştirmeler sayesinde temel veri koruma düzenlemeleri bir nebze olsun gevşetilmiş olsa da bu kurallar elbette arabuluculuk planlanırken soruşturulmalı ve dikkate alınmalıdır. Ayrıca, arabuluculuğun gizliliği göz önüne alındığında, arabulucuların veri akışının niteliği (örneğin, şifreleme yöntemleri, sunucu konumları) ve kullanılan yazılım tarafından veri depolama hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları ve bilinçli bir karar alınmasını kolaylaştırmak için bu bilgileri önceden taraflarla paylaşmaları gerekir¹³².

Arabulucu, arabuluculuk sürecine başlamadan önce katılımcıların gizlilik beklentilerini onlarla görüşmelidir. Yazılı veya dijital arabuluculuk anlaşması, gizlilikle ilgili hükümler içermelidir. Arabuluculuk sürecine başlamadan önce arabulucu, katılımcılara yasal, adli veya etik olarak zorunlu bildirimler gibi gizlilik sınırlamaları hakkında bilgi vermelidir. Arabulucu, bir katılımcıyla özel yüz yüze veya dijital oturumlar düzenliyorsa, bu oturumlarla ilgili gizlilik yükümlülükleri oturumlardan önce tartışılmalı ve üzerinde anlaşmaya varılmalıdır¹³³. Dijital arabuluculuk sağlayıcıları, toplanan verilerin ve dijital arabuluculuğa katılanlar arasındaki iletişimin yetkisiz taraflarla paylaşılmamasını sağlamalıdır¹³⁴.

O halde dijital aile arabuluculuğunda verilerin güvenliğinin mutlaka sağlanması gerekir. Gizlilik, aile içi anlaşmazlıkları çözmek için dijital bir platforma geçmek isteyen taraflar için temel bir endişe kaynağı olabilir. Hem dijital hem de yüz yüze arabuluculukta, arabulucular gizlilik

¹³⁰ WILSON-EVERED, ZELEZNIKOW, s. 17 vd.

¹³¹ EHRNSPERGER, s. 175.

¹³² GLÄBER, s. 543.

¹³³ MELAMED, s. 246.

¹³⁴ MELAMED, s. 247.

yükümlülüklerine tabidir. Örneğin, arabulucu, bir tarafın açık izni olmadan toplantıda söylediklerini açıklayamaz. Ancak dijital arabuluculukta ek bir gizlilik endişesi daha vardır: Dijital arabuluculuk programları, kullanıcılarının gizliliğini ve verilerini korumak için mümkün olan her şeyi yapmalıdır. Dijital arabuluculukta hizmet sağlayıcısı güvenli olmalıdır¹³⁵.

O halde aile uyuşmazlıklarında gizlilik çok önemlidir. Zira aile ilişkilerinin mahremiyeti mutlak bir şekilde korunmalıdır¹³⁶. Aile hukuku uyuşmazlıkları genellikle son derece kişisel ve duygusal meseleleri içerdiğinden, hizmet sağlayıcılarının yazılımlarının güvenliğini arttırmaları için adımlar atılmalıdır. Taraflar ve avukatları, gizli bilgileri e-posta yoluyla göndermemeleri konusunda uyarılmalıdır¹³⁷.

SONUÇ

Dijital alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri 2010 yılından itibaren daha fazla tartışılmaktadır. 2020 baharından bu yana, Covid-19 salgını hayatın birçok alanında dijitalleşmeyi hızlandırmıştır. Karantina ve enfeksiyon önleme tedbirleri nedeniyle, uyuşmazlık çözümü de dahil olmak üzere çok çeşitli hizmetler kaçınılmaz olarak dijital ortama taşınmıştır.

Aile arabuluculuğu, aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkları tarafsız bir arabulucu yardımıyla çözümleyerek mahkeme süreci öncesinde veya sonrasında ortak bir anlaşmaya varabilmelerini sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Aile arabuluculuğu, aile hukukunun sorunlarına çözüm olabilecek alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden birisidir. Aile hukuku uyuşmazlıkları özellikle boşanma veya ayrılık aşamasında olan eşler arasındaki vakıalar kapsamında olsa da bununla sınırlı değildir. Zira aile hukuku kavramı ile bu hukuki kuruma ilişkin kuralların tümü anlaşılır. Aile hukukuna ilişkin kuralların büyük bir kısmı, Türk Medeni Kanunu'nun ikinci kitabını oluşturan aile hukuku bölümü oluşturur. Bu hükümlerin yanında, aile hukuku ile doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde başka düzenlemeler de vardır. İşte bu hükümlerden doğan uyuşmazlıklara aile hukuku uyuşmazlıkları adı verilir. Kanun'daki tasnife göre aile hukuku uyuşmazlıkları, evlilik hukukundan, hısımlıktan ve vesayetten doğan uyuşmazlıklar olarak bölümlere ayrılmıştır.

Ülkemizde aile hukuku uyuşmazlıklarının çözümü noktasında aile arabuluculuğunun geliştirilmesi çalışmaları uzun bir süreden beri devam etmektedir. Nitekim Adalet Bakanlığı'nca aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için arabuluculuğa başvurunun zorunlu dava şartı olarak öngörülmesine ilişkin çalışmaların varlığı ve buna ilişkin bir kanun değişikliği yapılmasının gündemde olduğu bilinmektedir. Aile hukukunda arabuluculuk, birçok ülkede (örneğin Almanya'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Fransa'da) uygulama alanı bulmaktadır ve bugün yabancı ülkelerde arabuluculuğun en çok uygulandığı alanlardan birisi aile arabuluculuğudur. Bununla birlikte Amerika Birleşik

¹³⁵ HUCK, s. 59.

¹³⁶ ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 1038.

¹³⁷ HUCK, s. 59.

Devletleri, İngiltere ve Avustralya gibi bazı ülkelerde teknik alt yapısının oluşturularak kurumsal anlamda dijital aile arabuluculuk sisteminin uygulandığını da görmekteyiz.

Aile arabuluculuğunun amacı, çözümleri tarafların ve çocukların ihtiyaçlarına göre uyarlayarak sorunları çözmektir. Başka bir deyişle, aile arabulucusunun görevi, taraflar arasındaki iletişimi kolaylaştırarak, ayrılığı ekonomik olarak uygun, duygusal anlamda sağlıklı ve çocukların üstün menfaatini de dikkate alan bir süreç olarak yönetmektir. Tarafların çocuklarının velayeti için mahkeme aşamasına geçtiklerinde, mücadeleye odaklanmalarının faydadan çok zarar verdiği gözlemlenmiştir. Çekişmeli sistem, taraflar arasındaki ilişkiyi daha da kötüleştirir, ebeveynlerin birlikte ebeveynlik yapmasını zorlaştırır ve odak noktasını çocuğun yüksek yararı yerine kişisel savunmaya kaydırır. Ancak, çocukların ihtiyaçlarına odaklanmak, arabuluculuk sürecinin ayırt edici bir özelliğidir. Çekişmeli sistem, kavgalı ebeveynler arasında ayrılık yaratarak çatışmayı teşvik edebilirken, arabuluculukta taraflar uygulanabilir çözümler bulmak için iş birliği yaparlar. Bu şekilde arabuluculuk çok daha yapıcı olabilir.

Aile arabuluculuğuna elverişli uyuşmazlıklar Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu kapsamında genel olarak şu şekilde belirtilmektedir: Nişanın bozulmasından doğan davalar (nişanın bozulması sonucunda hediyelerin iadesi ve maddi-manevi tazminat istemleri, evliliğin devamı boyunca malların yönetimi, evliliğin sona ermesi halinde mal paylaşımı veya mal rejimi tasfiyesinden kaynaklanan talepler (katılma alacağı, katkı payı alacağı, değer artış payı), evliliğin devamı boyunca mallar üzerinde tasarruf, evliliğin sona ermesi durumunda (boşanma hükmünün kesinleştikten sonra ileri sürülebilen tazminat) tazminat ve nafaka talepleri, ziynet eşyası alacağı davası gibi.

Soybağının reddi davası, soybağının düzeltilmesine itiraz davası, babalık davası, tanımaya itiraz davası, evlatlık ilişkisinin kaldırılması davası, evliliğinin nispi ya da mutlak butlanla sona erdirilmesi, feshi veya tespiti dair davalar, kişisel durumlara, velayete ve kısıtlanmaya dair davalar arabuluculuğa elverişli kabul edilmemektedir.

Ülkemizde aile hukuku içerisinde yürürlükteki hükümlere göre boşanmanın kendisi (asıl sonucu) arabuluculuğa elverişli değildir ve yine boşanmanın kişisel sonuçlarını da arabuluculuğa elverişli kabul etmemek gerekir. Boşanmanın fer'i (yan) sonuçlarından ise kural olarak mali sonuçların bir kısmının arabuluculuğa elverişli olduğu kabul edilmelidir. Başka bir deyişle, boşanmanın fer'i sonuçlarından yoksulluk nafakası, iştirak nafakası bakımından nafakanın kaldırılması, azaltılması, artış oranının belirlenmesi konularının arabuluculuğa elverişli olduğu kabul edilmelidir.

Dijital aile arabuluculuğu, arabuluculuk sürecinin dijital olarak desteklenmesini veya yürütülmesini konu alır. Temel olarak, dijital uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin prosedür senkron (tarafların telefon ve görüntülü konferanslarda veya sohbetlerde eş zamanlı olarak bulunması) ve asenkron (e-posta, sohbet, çevrimiçi platformlar veya özel dijital uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin yazılımları aracılığıyla eş zamanlı olmayan iletişim) olarak ikiye ayrılabilir.

Dijital aile arabuluculuğunun hukuki dayanağı Arabuluculuk Kanunu m. 8 ve Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği m. 10'dır. Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu m. 8'e göre, "*arabulucu, tarafların her biri ile ayrı ayrı veya birlikte görüşebilir ve iletişim kurabilir.*" Yine Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği m. 10'a göre, "*arabulucu, tarafların her biri ile ayrı ayrı veya birlikte görüşebilir. Bu amaçla her türlü iletişim aracını kullanabilir.*" Bu hükümlere göre arabulucu taraflarla dijital ortamda da arabuluculuk görüşmeleri yapabilmektedir.

Dijitalleşmenin aile arabuluculuğu üzerindeki olumlu etkileri şunlardır: Maliyetten tasarruf sağlaması, erişilebilirlik, esneklik ve müzakerenin arabulucu kontrolünde yürütülmesidir. Dijitalleşmenin aile arabuluculuğu üzerindeki olumsuz etkileri ise şunlardır: Dijitalleşmede bilgi eksikliği, yorgunluk-dikkat dağınıklığı, sınırlı iletişim ve güven duygusu geliştirmede zorluktur.

Dijital aile arabuluculuğunun olumlu ve olumsuz yönleri olmakla birlikte bazı durumlar için doğrudan olumlu veya olumsuz olduğu şeklinde değerlendirilme yapılması son derece zordur. İşte burada müzakerenin kesintiye uğramaması için arabulucunun her bir somut uyuşmazlığa göre daha çok çaba sarf etmesi gerekebilir. Hatta bu tür durumlarda dijital veya yüz yüze arabuluculuğun birlikte uygulandığı karma (hibrit) arabuluculuğun uygulanması da söz konusu olabilir.

Dijital aile arabuluculuğu konusunda yukarıda bahsedilenlerden özellikle dört duruma dikkat edilmesi gerekir: İlk olarak, birçok potansiyel dijital kullanıcı yeterli internet kaynaklarına erişimde zorluk çekebilir veya teknoloji konusunda bilgili olmayabilir; bu nedenle onlar için önceden tasarlanmış bilgi notları hazırlanmalıdır. İkinci olarak, konuşma, metin tabanlı bir platformda yüz yüze olduğundan çok farklı yorumlanabilir; bu nedenle katılımcılar, özellikle duygusal temeli yoğun konular söz konusu olduğunda düşüncelerini nasıl ifade ettiklerine dikkat etmelidir. Üçüncü olarak, dijital bir ortamda aile içi şiddet değerlendirmesi önemlidir; bu noktada, mağdurun kendisi bir avukat ile temsil edildiğinde, avukatın aile içi şiddetin varlığını daha iyi gözlemleyebilme şansı olur. Dijital güvenlik birçok kişi için bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir ve dijital arabuluculuk platformlarının, tarafların tüm sorunlarını ve çözümlerini birbirleriyle açıkça tartışmalarını engellemek için yazılımlarının mümkün olduğunca güvenli olması sağlanmalıdır.

Dijital aile arabuluculuğunun başarısı için hem arabulucular hem de çatışan taraflar açısından teknik ve mekânsal olarak işlevsel bir ortamın varlığı gereklidir. Ayrıca görüntülü konferans için mutlaka geçerli olan bazı temel örgütsel çerçeveler oluşturulmalıdır. Dijital arabuluculuk için, tüm katılımcıların dijital oturum süresince rahatsız edilmeden kalabilecekleri sessiz ve iyi aydınlatılmış bir odada buluşturulması sağlanmalıdır.

Aile uyuşmazlıklarında gizlilik çok önemlidir. Zira aile ilişkilerinin mahremiyeti mutlak bir şekilde korunmalıdır. Aile hukuku uyuşmazlıkları genellikle son derece kişisel ve duygusal meseleleri içerdiğinden, hizmet sağlayıcılarının yazılımlarının güvenliğini arttırmaları için adımlar atılmalıdır. Taraflar ve avukatları, gizli bilgileri e-posta yoluyla göndermemeleri konusunda uyarılmalıdır.

Ülkemiz uygulamasında arabulucu, tarafları telefonla arayarak arabuluculuk görüşmelerini başlatmaktadır ve daha sonra arabuluculuk müzakereleri genellikle WhatsApp üzerinde devam etmektedir. Arabuluculuk müzakerelerine ilişkin tutanaklar arabulucu tarafından hazırlanıp arabulucu tarafından udf formatında hazırlanıp taraflara elektronik posta ile gönderilmekte ve taraflarca elektronik imza ile imzalanmaktadır. Daha sonra bu tutanaklar UYAP arabulucu portala yüklenerek dosya kapatılmaktadır.

Kanaatimizce aile uyuşmazlıkları için Devlet tarafından özel bir dijital programın tasarlanması son derece yerinde olur. Ülkemizde online arabuluculuk eğitimleri için Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Daire Başkanlığı'nın nezareti altında www.arasis.net üzerinden eğitimler verilmiştir. Bu sisteme benzer bir şekilde Devletin desteğiyle ücretsiz veya makul bir ücrette olmak kaydıyla dijital aile arabuluculuk sisteminin kurulması mümkündür. Özellikle aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için arabuluculuğa başvurunun zorunlu dava şartı olarak öngörülmesine ilişkin yasal düzenlemenin yürürlüğe girmesinden önce söz konusu dijital sistemin mutlaka kurulması gerekir.

Ülkemizde aile hukuku uyuşmazlıklarından özellikle boşanmanın fer'i mali sonuçlarının arabuluculuğa elverişli olduğu ve bunlardan da maddi-manevi tazminat, yoksulluk nafakası, iştirak nafakası bakımından nafakanın kaldırılması, azaltılması, artış oranının hesaplanması konularında yapay zekâdan yardım alınması mümkündür. Boşanan çiftler arasında özellikle çatışma konularından birinin boşanma ile ortaya çıkan mali konular olduğu düşünüldüğünde aile hukuku alanına özgülenmiş bir yapay zekâ etkin bir rol oynar. Aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların yapay zekânın yardımıyla çözüme kavuşturulmaya başlaması ile beraber gelecekte robot aile arabuluculuğu kavramının daha fazla dile getirileceğini ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- AKINTÜRK, T., ATEŞ, D. (2020). Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku (20. b.). İstanbul.
- AKİL, C. (2014). Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun Kapsamı. Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan C.I, 75-137.
- AKKAYA, T. (2014). Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hakimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci, Aile Danışmanlığı. Ankara Barosu Dergisi, (4), 23-61.
- BAKTIR, S. (2003). Aile Mahkemeleri. Ankara.
- BAYGIN, C., NAR, A. (2025) Medeni Hukuk Dersleri-II Aile Hukuku. Ankara.
- BOND, G. (2021). Neue Verfahrensalternativen: Online-Mediation und Online-Mediationsausbildungen. Perspektive Mediation, 18(4), 249-255.
- BOZDAĞ, G. G. (2016). Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20 (1), 101-136.
- BÖRÜ, L. (2017). Kadına Karşı Şiddette Arabuluculuk Kurumuna Karşı Bazı Değerlendirmeler. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (Özel Sayı), 173-198 (Şiddet).
- BÖRÜ, L. (2019). Aile Arabuluculuğu Konusunda Güncel Gelişmeler. II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu Türkiye Barolar Birliği, 8-9 Mart, 1043-1061 (Aile Arabuluculuğu).
- BULUR, A. (2015). 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Uygulaması Hakkında Değerlendirmeler. Prof. Dr. Ramazan Arslan'a Armağan C.I, 499-514.
- COŞKUN, N. (2025). Aile Arabuluculuğu. İbni Haldun Çalışmaları Dergisi, 10 (Arabuluculuğun Geleceği Sempozyumu Özel Sayısı), 191-221.
- DEMİR, Ş. (2014). Arabuluculuk ile Aile İçi Şiddet ve Uzlaşmaya Tabi Suçların İlişkisi. Ankara Barosu Dergisi, (2), 212-228.
- DEMİRCİOĞLU, H. R. (2025). Aile Hukuku Uyuşmazlıkları Bakımından 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun Uygulanabilirliği. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (23), 45-84.
- DURAL, M., ÖĞÜZ, T., GÜMÜŞ, M. A. (2023). Türk Özel Hukuku C.III Aile Hukuku. İstanbul.
- DÜR, O. (2017). Arabuluculuk Faaliyeti ve Arabulucuların Hak ve Yetkileri. Ankara.
- EHRNSPERGER, A. (2021). Online-Mediation, Datenschutz und die Wahl eines geeigneten Videodienstes. ZKM, (5), 175.
- ERDEM, M. (2019). Aile Hukuku (2. b.). Ankara.
- GLÄBER, U. (2023). Mediation und Digitalisierung, Digitalisierung der außergerichtlichen Streitbeilegung, Digitalisierung und Zivilverfahren. (T. RIEHM, S. DÖRR) Berlin.
- HARNACK, K. (2021). Wesenszüge des digitalen Streits – Online Verhandeln, Schlichten und Richten. ZKM, 24 (3), 97-99.

- HUCK, M. M. (2020). The Value of Online Dispute Resolution in Family Law. *International Journal of Online Dispute Resolution*, (1), 52-60.
- İL, S. (2009). Aile Arabuluculuğu. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20 (1), 23-31.
- İLHAN, E., BAYRAM, S. (2021). Online (Çevrim İçi) Arabuluculuk: Arabulucuların Sosyal Medya Kullanma Deneyimi Üzerine Bir Çalışma. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (4), 64-89.
- KAHYA, H. K. (2024). Türkiye’de Aile Arabuluculuğu Üzerine Çalışmalar: Eleştirel Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Yayınevi Darulfunun İlahiyat*, 35 (Aile Arabuluculuğu Özel Sayısı) 33-54.
- KATSH, E., RABINOVICH-EINY, O. (2017). *Digital Justice: Technology And The Internet of Disputes*. Oxford.
- KILIÇOĞLU, A. (2017). *Aile Hukuku* (3. b.). Ankara.
- LAVI, D. (2015). No More Click? In Here: E-Mediation in Divorce Disputes-the Reality and the Desirable. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 16, 479-541.
- LENZ, C., /SCHLUTTENHOFE, J. (2017). *Mediation und Konfliktmanagement Handbuch* (2. Aufl.). (T. TRENCZEK, D. BERNING, C. LENZ, H. D. WILL, Hrsg) Baden Baden.
- LUCHS, T. (2016). Is Your Client a Good Candidate for Mediation? Screen Early, Screen Often, and Screen for Domestic Violence. *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*, 28, 455- 481.
- MARLOW, L., SAUBER, S. R. (1990). *The Handbook of Divorce Mediation*.
- MAZLUM, İ. (2020). Alman Hukukunda Aile Arabuluculuğu. *ÇÜHFD*, (1), 2359-2382.
- MELAMED, J. C. (2021). Establishing Ethical Standards for Online Family Mediation. *Family Court Review*, 59 (2), 244-249.
- ÖZBAY, İ. (2006). Alternatif Uyuşmazlık Çözümü. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (3-4), 459-475.
- ÖZBEK, M. S. (2005). Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğu Konulu Tavsiye Kararı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2), 71-102 (Tavsiye Kararı).
- ÖZBEK, M. S. (2022). *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü* (5. b.). Ankara.
- ÖZCAN, C. (2017). Fransız Hukukunda Aile Arabuluculuğu. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 5 (9), 383-396.
- ÖZTAN, B. (2015). *Aile Hukuku* (6. b.). Ankara.
- PARKINSON, L. (2017). Appropriate Dispute Resolution in a New Family Justice System, *Aile Arabuluculuğu, Yeni Aile Adalet Sistemine Dair Uygun Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi* (Adalet Bakanlığı Çeviri Yayını). Ankara.
- PROKSCH, S. (2021). Ein Praxisleitfaden für Online-Mediation. *Perspektive Mediation*, 4 (18), 244-248.
- RICKERT, A. (2019). *Live-Online-Mediation – ein Zukunftstrend?*. Baden Baden.

- ROBERTS, M. (2014). *Mediation in Family Disputes Principles of Practice*, (3. Edt.). Burlington.
- STEFFEK, F., BULL, L. (2018). Die Entschlüsselung rechtlicher Konflikte – Der Einsatz von Künstlicher Intelligenz in der Konfliktlösung. ZKM, 165.
- TANRIVER, S. (2014). Türk Aile Mahkemesi Hâkimlerinin Sulhe Teşvik Ödevi, Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet. Ankara.
- TAŞPOLAT TUĞSAVUL, M. (2012). Türk Hukukunda Arabuluculuk. Ankara.
- UYUMAZ, A., ERDOĞAN, K. (2015). Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (1), 119-169.
- VAN ARSDALE, S. (2015). User Protections in Online Dispute Resolution. Harvard Negotiation Law Review, 21, 107-143.
- VELİDEDEOĞLU, H. V. (1965). Türk Medeni Hukuku C.II Aile Hukuku (5. b.). İstanbul.
- WILSON-EVERED, E., ZELEDNIKOW, J. (2021). Online Family Dispute Resolution, Evidence for Creating the Ideal People and Technology Interface.
- WINTERS, A. B. (2021). Confessions of an Online Mediation Skeptic. The St. Louis Bar Journal, 67 (4), 16-21.
- YILDIRIM, A. (2014). Türk Aile Hukuku. Ankara.
- YILMAZ, S. (2023). Medeni Hukuk C.III Aile Hukuku. Ankara.
- ZELEDNIKOW, J. (2021). Using Artificial Intelligence to provide Intelligent Dispute Resolution Support. Group Decision and Negotiation, 790-812.